

2023

SIA “AC Konsultācijas”

Novērtējuma ziņojums par smēķētāju uzvedību un tabakas izstrādājumu lietošanas paradumiem un piegružošanu publiskās vietās Latvijā

Projekta numurs: LIFE20 IPE/LV/000014 LIFE-Waste To Resources IP (“Waste To Resources Latvia – boosting regional sustainability and circularity”)

Iepirkuma ID Nr. ZJ 2022/02/ LIFE20 IPE/LV/000014 LIFE

Aktivitātes nosaukums un numurs	C6 aktivitāte “Apstākļu radīšana ilgtspējīgai atkritumu apsaimniekošanai un materiālu aprites veicināšanai nacionālā, reģionālā un vietējā līmenī”
Nodevuma nosaukums projektā	Novērtējuma ziņojums par smēķētāju uzvedību un tabakas izstrādājumu lietošanas paradumiem un piegružošanu publiskās vietās Latvijā Assessment report on smoker behaviours regarding tobacco consumption and littering in public places
Sasniedzamā rezultāta izpildes termiņš	31/12/2023
Nodevuma iesniegšanas datums	27/06/2023
Versija	1.0.

Informācija atspoguļo tikai autoru nostāju un viedokli, un ne vienmēr atspoguļo Eiropas Savienības vai Eiropas Klimata, infrastruktūras un vides izpildaģentūras (CINEA) nostāju un viedokli. Ne Eiropas Savienība, ne finansējuma piešķirējs nav atbildīgi par pausto saturu. LIFE integrētais projekts “Atkritumi kā resursi Latvijā – Reģionālās ilgtspējas un aprites veicināšana, ieviešot atkritumu kā resursu izmantošanas koncepciju” (LIFE Waste To Resources IP, LIFE20 IPE/LV/000014) tiek īstenots ar Eiropas Savienības un Valsts reģionālās attīstības aģentūras finansiālu atbalstu

Assessment report on smoker behaviors regarding tobacco consumption and littering in public places

Project number: LIFE20 IPE/LV/000014 LIFE – Waste to Resources IP (“Waste to Resources Latvia – boosting regional sustainability and circularity”)

Procurement No. ZJ 2022/02/ LIFE20 IPE/LV/000014 LIFE

Activity and number	C6 activity
Nodevuma nosaukums projektā	Assessment report on smoker behaviours regarding tobacco consumption and littering in public places
Deadline for deliverable in project	21/12/2023
Date of submission	27/06/2023
Version	1.0.

Executive summary

AC Konsultācijas Ltd, commissioned by Zala josta Ltd, has developed a sociological study and prepared an assessment report on the behavior of smokers and their habits of using tobacco products and littering in public places in Latvia (procurement No. ZJ 2022/02/ LIFE20 IPE/LV/000014 LIFE).

The following **data collection methods** were used in the research:

- ▽ **Internet survey of** Latvian smoker residents, aged 18 and over. The survey took place in February–March 2023; a total of 817 respondents participated in it; after data cleaning, 513 valid questionnaires were included in further analysis. A comparative analysis of the data was carried out, divided by various socio-demographic characteristics.
- ▽ **Qualitative in-depth focus group discussions** with smokers aged 18 and over. In total, three discussions with smokers of different ages from different populated areas of Latvia were held in March 2023. Considering the fact that there are regional differences in Latvia in terms of population density, location and socio-economic development of territories, for one focus group residents of Riga were invited, for the second group – those of Riga surroundings (Pierīga), and for the third – those of the regions. Factors such as gender, place of residence, smoking habits and education level were considered in the selection.

- ▽ **An expert discussion** was organized to discuss the conclusions and recommendations made during the research. Representatives of city councils and ministries, communication specialists and researchers participated in the discussion, which took place in April 2023.

Based on quantitative and qualitative data analysis methods, the research resulted in answers to four **research questions**. The answers to them are summarized below.

1) What are the behavioral patterns of smokers, especially when smoking in public places?

43% of the surveyed smokers indicated that they usually smoke traditional cigarettes, another 29% use them occasionally, however, in general, other tobacco products, which include e-cigarettes, hookahs, tobacco/non-tobacco nicotine pads, are even slightly more popular among respondents – they are usually smoked by 40% of respondents, but occasionally – by 35% of respondents. Heated tobacco units are found to be less popular – 17% of respondents smoke them usually, and 20% – occasionally. Cigars and cigarillos are the least popular tobacco products – they are usually smoked by only 2%, but sometimes – by 19% of respondents. 31% of respondents state that they smoke a pack of cigarettes a day or more, 34% smoke a few cigarettes a day, and 35% smoke less – occasionally.

The most popular places for smoking are social events during free time (marked by 93% of respondents), the yard near the place of residence (84%), smoking outdoors, while walking, in the park or in the square (76%) and smoking while relaxing in nature (72%). The participants of the discussions gave similar answers – they usually smoke outdoors, i.e., near the place of residence, on the way to/from work, in specially designated places at their workplaces, as well as in parks and public transport stops.

2) What are the types of most littered public places according to the target group?

Tunnels, underground pedestrian crossings (69% of respondents rate them as littered or rather littered with cigarette butts) are evaluated as the places most littered with cigarette butts, followed by shelters at public transport stops (57%), and city parking lots (53%).

In the discussions, streets, supermarket parking lots, which are poorly maintained and where drivers often empty car ashtrays, were mentioned as the places particularly littered with cigarette butts. The small railway stations, which are poorly maintained, were also mentioned: before boarding the train, passengers often throw their cigarette butts directly on the platform, as there are no waste bins on the platforms, but smokers try to take a last smoke before boarding.

In the discussions, Old Riga (Vecrīga), the embankment, was mentioned as a place littered with cigarette butts, especially after large public events. The cleanliness of the urban environment and the availability of waste bins in Riga are evaluated critically. Even the garbage cans that are placed near the buildings are not in good condition, waste falls out of them. According to the discussion participants, waste collection at public events is poorly organized. You can expect that people will smoke at such long events regardless of whether it is allowed or not. Therefore, at such events,

more places for smoking should be designated and collection of cigarette butts should be organized. Public events can engage special smoking area installers and managers.

Outside Riga, unofficial recreation areas near water reservoirs, for the maintenance and cleaning of which no one is responsible although people actively exploit them, were mentioned as places particularly littered with cigarette butts. The participants also mentioned the small car parking places on the roadsides as very littered places – garbage cans may be located there (not always), but they are not regularly emptied and cleaned. Small sightseeing objects of local importance were also mentioned, near which the parking lots are not cleaned, as well as public transport stops, where passing vehicles often stop and use them as places to get rid of waste, including cigarette butts. The waste bins in these areas are overflowing. Beaches, especially near the sea, are heavily polluted with cigarette butts. Smokers very often bury their butts in the sand, where they are found by birds and small children who may start playing with them. Cigarette butts are often washed into the sea.

3) Which cases the cigarette butts happen into nature instead of a waste container, and what are the reasons?

The respondents most often stated that if there is no waste container nearby, they either do not smoke or collect cigarette butts and carry them to a waste container (“a place where I can get rid of them”) – this is always or often done by 68% of respondents (44% – always, 24% – often). At the same time, situations were indicated when cigarette butts were discarded into the environment:

- ▽ 27% of respondents (9% – always, and 18% – often) throw cigarette butts into the drain, bury them in sand/snow, etc., thus trying not to litter the environment;
- ▽ 9% of respondents (2% – always, and 7% – often) throw cigarette butts on the ground without looking for a waste container if the place is already littered;
- ▽ 8% of respondents (1% – always, and 7% – often) simply throw cigarette butts on the ground if there is no waste container nearby.

Across different demographic groups, women more often indicate that they do not litter the surroundings with cigarette butts, and persons with higher education more often indicate that they do not smoke / collect cigarette butts and take them to a waste container (a place where they can be disposed of) if there is no waste bin nearby. Trying not to litter, cigarette butts are a slightly more often thrown into a drain or buried in sand/snow, etc. by respondents aged 45 or over. In the survey, no significant differences in responses were observed regionally and by the language respondents speak in their family.

Participants of the discussions generally dispose of their cigarettes in special places designated for it. At the same time, some participants admitted that there have been situations when they themselves disposed of cigarette butts in an unacceptable way (burying them in the ground, throwing them into the drain), because there was no waste container nearby, and it is troublesome to carry cigarettes with you for a long time. This confirms once again that adequate infrastructure is an important precondition for strengthening environmentally friendly behavior patterns.

4) What would address smokers and make them change their habits in order to reduce cigarette butt littering in various public places covered by the scope of Directive 2019/904?

Respondents indicate that they are more often motivated to dispose of cigarette butts in designated places when the waste container is easily noticeable and located nearby (66% of respondents), when they have inner confidence that they are doing the right thing by not littering (64%) and when they are also aware that cigarette butts have a harmful effect on the environment (48%). At the same time, bans displayed in public spaces on dropping cigarettes were less frequently indicated by respondents as motivating to dispose of cigarettes in designated places (14%).

Punishments, condemnation of others and attractive instructions to dispose of cigarette butts in designated places have a positive effect on a quarter of the respondents. Individual respondents believe that a clean environment encourages not to drop cigarette butts there, portable personal urns for cigarette butts and a cigarette butt deposit system could reduce environmental pollution. Respondents who noted that they dispose of cigarette butts in a wrong way are motivated more often than others to dispose of cigarette butts in an appropriate place by easily accessible and noticeable waste containers, instructions, and punishments for littering, while they are less often motivated by inner conviction that they are doing the right thing and awareness of the harmful effects of cigarette butts on the environment. At the same time, 3% of respondents are not motivated by anything to dispose of cigarette butts in the places designated for it.

Similar to the survey respondents, participants of the discussions (smokers) also pointed out that appropriate infrastructure – waste containers – is important for changing their behavior. There is no consensus among the participants about the need to introduce stricter penalties for smoking or introducing tobacco products in unauthorized places. The participants believe that it is necessary to promote a more intolerant attitude of society towards pollution of the surroundings with cigarette butts, to promote awareness of the harmfulness of cigarette butts to the environment. The participants of the discussion expressed the opinion that not enough attention has been paid in the public space to the topic of smoking, tobacco products, and butts as a waste.

In the course of the research, various **recommendations** were developed for changing the behavior of smokers. Summarizing the information obtained in the survey and focus group discussions, it can be concluded that the availability of appropriate infrastructure is a very important precondition for ensuring that cigarette butts are collected in public places and not littered in the surroundings. Another important group of factors is formal rules – administrative regulations (laws, regulations, application of various penalties, etc.). However, informal rules and norms (institutional factors) based on daily habits, understanding of traditions, values, and knowledge are of no less importance. Those are much more difficult to implement, because they are based on awareness of different target groups, understanding of relatively complex processes taking place in nature, on participation and social pressure, promotion of collective actions, etc., which require systematic long-term measures, precisely targeted according to the characteristics of different social groups.

Infrastructure-related recommendations:

- 1) **Permanent, appropriate infrastructure for the disposal of cigarette butts should be provided and maintained**, especially in Riga. This was defined both in the survey and in the discussions as a precondition for strengthening environmentally friendly behavior patterns. In addition, the two following actions are recommended:
 - a. dialogue and closer cooperation between the various parties involved (land owners) in the installation and management of public waste infrastructure should be promoted, as currently efficiently planned and maintained waste bin management is hindered by the fragmentation of responsibilities. For example, when moving through a relatively small area from a public transport stop to the beach, a person crosses territories under the control of different departments – the public transport company, the city council, and the joint-stock company *Latvian State Forests*, with different waste management regimes.
 - b. municipalities in their binding regulations are recommended to oblige the landowner to clean up his territory, install and manage waste containers or ensure regular cleaning of the area.
- 2) **In places where a large number of smokers gather unorganized and where, despite the prohibition of smoking, it still takes place and the environment is littered with cigarette butts**, for example on beaches and at public events, **a solution to the problem is required**:
 - a. municipalities / event organizers should consider the possibility of organizing special, separate **areas for smokers, providing the necessary infrastructure for disposing of cigarette butts** and thereby maintaining cleanliness in such areas.
 - b. considering cigarette butts as one of the groups of waste, an obligation should be made to designate places for smoking at public events and ensure their appropriate cleaning (service) similarly to public toilets, etc.
- 3) **Use of personal, reusable, portable urns for cigarette butts should be encouraged among smokers as an alternative in the absence of waste containers**, thereby ensuring the possibility of disposing of cigarette butts in the intended way and reducing environmental pollution in cases where there are no waste bins nearby. In this regard, the three following actions are recommended:
 - a. along with cigarette sales, cigarette manufacturers as socially responsible companies should be obliged to provide their consumers with portable, reusable mini urns for cigarette butts (with an emphasis on reuse so as not to promote new extra waste production), such as silicone pouches;
 - b. cigarette manufacturers should be obliged to popularize portable, personal butt urns among smokers, as some smokers are not aware of their existence; at the same time consumers' attention should be paid to the fact that cigarette butts are harmful to the environment and should be to be disposed of in the right way;

- c. possibility of introducing a deposit system for personal, portable cigarette butt urns in order to promote their recycled use might be considered.

Recommendations related to formal regulations – administrative procedures:

- ▽ The **State Environmental Service** should popularize the mobile application they have developed – the Environmental SOS application / their website (<http://www.videssos.lv/>) so that anyone can quickly notify the State Environmental Service of violations against the environment, littering with cigarette butts among them.
- ▽ Municipalities, incl. municipal police, the Latvian State Forests, the Latvian State Roads should consider the possibility of organizing video surveillance on a wider scale / expanding the use of video surveillance recordings made in more remote places in order to control illegal dumping of waste, incl. littering with cigarette butts. The parties must negotiate the procedure how to further process and use the data for the application of penalties in accordance with the personal data protection regulations. At the same time, the capacity of the responsible authorities to control such cases and apply penalties should be assessed.

Recommendations related to informative and educational events:

- ▽ **Information for municipalities** so that it can be used in communication campaigns to draw attention to both smoking and the negative impact of cigarette butts on the environment.
- ▽ **Guidelines for informative campaigns should be prepared centrally**, covering the following aspects:
 - o (1) How to address the public and certain groups in a communication campaign? The focus should be directed not on shaming, but on informing and calling for positive action, for example, by using the slogan – *Take care of the environment and throw your cigarette butts in the waste bin!* Experts and discussion participants (smokers) emphasize that the message should be well considered, informative, specific, in plain language with a reference to more detailed information. Attractive and informative waste collection infrastructure facilities are recommended.
 - o (2) How often should the public be addressed? Consider that a particular message must be received from at least six different channels in order to have an impact on the user. It is recommended to diversify and simultaneously use several (as many as possible) sources of information. In discussions, experts pointed out that it is essential to organize long-term communication campaigns as they are more effective.
 - o (3) Where to post the information, which are the recommended channels to use and which not to use? For example, the following information channels can be used: public transport; various establishments where people linger in lines and being bored gladly look through various brochures; municipal newspapers – providing regular columns that draw attention to the topic of waste; influencers and opinion

leaders in specific social groups, programs, and their recordings, such as *Vides fakti* (Environmental Facts), etc.

This study confirms that it is difficult to find universal approaches (both in terms of message content and target audience) to the problem of cigarette butts as a waste. Each group should be addressed with a suitable message, highlighting such main topics like the restriction of smoking, especially in the public environment, the harmfulness of cigarette butts as a special type of waste to the surrounding environment, the need to pay special attention to this type of waste, considering it in the context of general environmental issues. Both changing habits and creating awareness about environmental issues are very complicated themselves.

Regarding the most effective information channels and transfer methods for different social groups, an in-depth research of literature sources should be conducted in cooperation with communication researchers – analysis of previously accomplished studies on what the most effective methods of reaching and influencing behavior in the case of different groups are, analysis of positive examples of previous campaigns.

In general, it can be concluded that nowadays society is more and more immune to information due to its abundance. Consequently, **much larger funds are required for information campaigns about cigarette butts, compared to those that are planned from the revenues that will be obtained from cigarette manufacturers within the framework of the producer responsibility system.**

- ▽ **Public should be constantly and cooperatively educated, and information should be disseminated about the harmfulness of smoking and the harmful effects of cigarette end products on the environment if they are discarded into nature. Dissemination of information requires the cooperation of various parties involved. Smokers and non-smokers should be constantly and more actively encouraged and involved in combating waste, cleaning up the environment, educating fellow humans about the harmful effects of cigarette butts on the environment.**

SATURS

IEVADS	10
1. APTAUJAS ANALĪZE	11
1.1 Smēķēšanas paradumi	12
1.2 Vides tīrība un izsmēķu utilizēšana.....	14
1.3 Zināšanas par izsmēķu kaitīgumu	21
1.4 Atkritumu apsaimniekošana.....	24
2. FOKUSGRUPU DISKUSIJU REZULTĀTI.....	26
2.1 Ar izsmēķiem piesārņotākās vietas	29
2.2 Diskusijas dalībnieku ieteikumi smēķētāju uzvedības maiņai	30
2.3 Ieteikumi vides reklāmu, sociālo kampaņu veidošanai	31
3. EKSPERTU DISKUSIJAS REZULTĀTI.....	33
SECINĀJUMI UN IETEIKUMI	36

IEVADS

Pēc SIA “Zaļā josta” pasūtījuma SIA “AC Konsultācijas” izstrādāja socioloģisko pētījumu un sagatavoja novērtējuma ziņojumu par smēķētāju uzvedību un tabakas izstrādājumu lietošanas paradumiem un piegružošanu publiskās vietās Latvijā (iepirkuma Nr. ZJ 2022/02/ LIFE20 IPE/LV/000014 LIFE).

Pētījumā tika izmantotas šādas **datu ieguves metodes**:

- ▽ Latvijas iedzīvotāju, smēķētāju, vecumā 18 un vairāk gadu **interneta aptauja** – tā tika veikta, lai noskaidrotu smēķētāju uzvedības paradumus, īpaši smēķējot publiskās vietās, lai noskaidrotu mērķgrupas viedokļus par visvairāk piegružotajiem publisko vietu tipiem un identificētu instrumentus, kas smēķētājus uzrunātu un liktu mainīt savus paradumus, lai mazinātu izsmēķu piegružojumu dažādās to lietošanas publiskās vietās. Aptauja norisinājās 2023. gada februārī - martā, tajā kopumā piedalījās 817 respondenti, pēc datu tīrīšanas tālākā analīzē tika iekļautas 513 derīgas anketas. Tika veikta datu salīdzinošā analīze dalījumā pēc dažādām sociāldemogrāfiskajām pazīmēm.
- ▽ **Kvalitatīvās padziļinātās fokusgrupas diskusijas** ar smēķētājiem vecumā 18 un vairāk gadi tika veiktas, lai noskaidrotu smēķētāju uzvedības paradumus, smēķējot un atbrīvojoties no izsmēķiem publiskās vietās, lai noskaidrotu faktorus, kas motivētu veidot tādas uzvedības paradumus, lai novērstu izsmēķu nonākšanu dabā. Kopskaitā 2023. gada martā tika novadītas trīs diskusijas ar dažāda vecuma smēķētājiem no dažādām Latvijas apdzīvotām vietām. Ņemot vērā to, ka Latvijā ir reģionālas atšķirības iedzīvotāju blīvuma, izvietojuma un teritoriju sociāli ekonomiskās attīstības ziņā, vienā fokusgrupā tika aicināti piedalīties Rīgas, otrā – Pierīgas, bet trešajā – reģionu iedzīvotāji. Atlasē tika ņemti vērā tādi faktori kā dzimums, dzīvesvieta, smēķēšanas paradumi un izglītības līmenis.
- ▽ **Ekspertu diskusija** tika organizēta, lai apspriestu secināto un pētījuma gaitā gūtos ieteikumus. Diskusijā, kas norisinājās 2023. gada aprīlī, piedalījās pašvaldību, ministrijas, komunikācijas speciālisti un pētnieki.

Izmantojot kvantitatīvās un kvalitatīvās datu analīzes metodes, pētījuma rezultātā tika gūtas atbildes uz četriem **pētnieciskajiem jautājumiem**:

- 1) Kādi ir smēķētāju uzvedības paradumi, īpaši smēķējot publiskās vietās?
- 2) Kādi ir visvairāk piegružoto publisko vietu tipi smēķētāju skatījumā?
- 3) Kuri ir tie gadījumi, kad izsmēķi nonāk dabā, nevis atkritumu konteinerā, un kas tam ir pamatā?
- 4) Kas smēķētājus uzrunātu un liktu mainīt savus paradumus, lai mazinātu izsmēķu piegružojumu dažādās publiskās vietās, ko skar Direktīvas 2019/904 tvērumi?

Pētījuma rezultāti ir atspoguļoti šajā ziņojumā. Ziņojuma pirmā nodaļa ir veltīta aptaujas rezultātu analīzei. Ziņojuma otrā nodaļa ir veltīta fokusgrupu diskusiju rezultātu analīzei, trešā nodaļa ir veltīta ekspertu diskusijas rezultātu analīzei. Savukārt noslēgumā ir apkopoti galvenie rezultāti un strukturēti pētījumā gūtie ieteikumi.

1. APTAUJAS ANALĪZE

Aptaujā kopumā piedalījās 817 respondenti, taču pēc datu tīrīšanas tālākā analizē tika iekļautas 513 derīgas anketas. Tās bija personas, kuras ir pilngadīgas un smēķē.

Aptauja norisinājās no 06.02.2023. līdz 20.03.2023. Tā tika veikta tiešsaistē, atbildes tika iegūtas gan latviešu, gan krievu valodā.

Aptaujāto vidū 59% bija sieviešu un 41% – vīriešu. Aptaujātie ir vecumā no 18 līdz 78 gadiem, teju trešdaļa (31%) – Rīgas iedzīvotāji. 58% respondentu dzīvo valstspilsētās, 20% – novadu pilsētās, bet 22% – pagastos. Vairāk nekā puse aptaujāto (53%) ieguvuši augstāko izglītību. 81% aptaujāto ģimenē sarunājas latviski, 7% - krieviski, bet 9% – abās valodās.

Tabula Nr. 1. Aptaujāto demogrāfiskais raksturojums

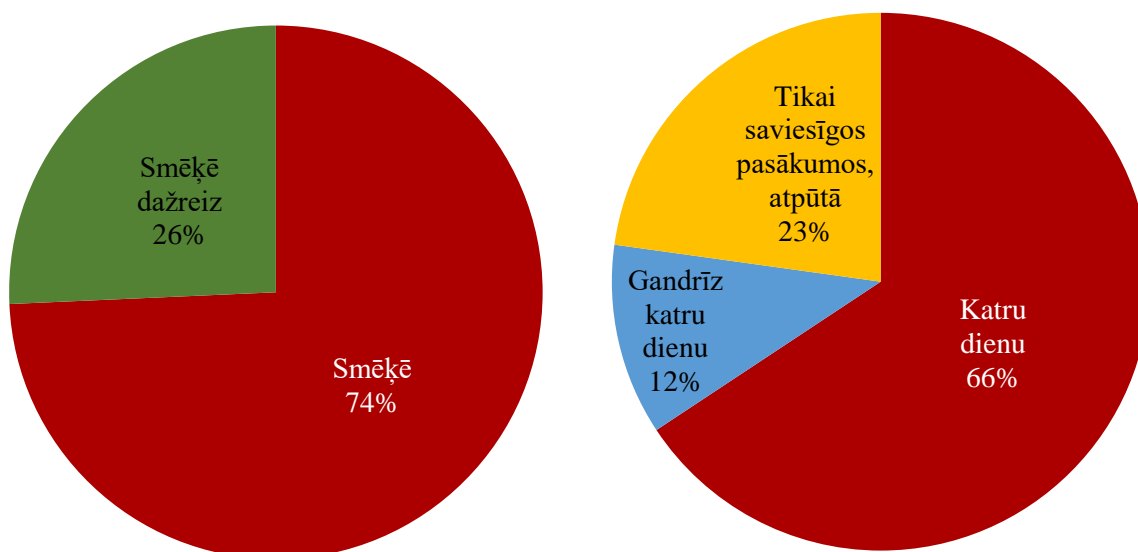
Parametrs	Rādītājs	Skaitis	Īpatsvars
Respondentu skaits	Kopā	513	100%
Dzimums	Vīrieši	212	41%
	Sievietes	301	59%
Vecuma grupa	18-24 gadi	195	38%
	25-34 gadi	126	25%
	35-44 gadi	79	15%
	45-54 gadi	67	13%
	55-64 gadi	36	7 %
	65-78 gadi	10	2%
Vidējais vecums	Gadi	32,7	-
Pārstāvētais reģions	Rīga	158	31%
	Pierīga	75	15%
	Latgale	39	8%
	Kurzeme	87	17%
	Vidzeme	83	16%
	Zemgale	71	14%
Dzīvesvieta	Valstspilsēta	298	58%
	Novada pilsēta	103	20%
	Pagasts (ciems vai lauku teritorija)	112	22%
Izglītība	Nepabeigta pamatzglītība	7	1%
	Pamatzglītība / arodizglītība bez vidējās izglītības	31	6%
	Vidējā izglītība / profesionālā vidējā izglītība	203	40%
	Augstākā izglītība (koledžas, bakalaura, maģistra, doktora grāds)	272	53%
Sarunvaloda ģimenē	Tikai latviešu	417	81%
	Tikai krievu	34	7%
	Krievu un latviešu	48	9%
	Cita / cita kombinācija/	14	3%
Aptaujas valoda	Latviešu	487	95%

Parametrs	Rādītājs	Skaitis	Īpatsvars
	Krievu	26	5%

1.1 Smēķēšanas paradumi

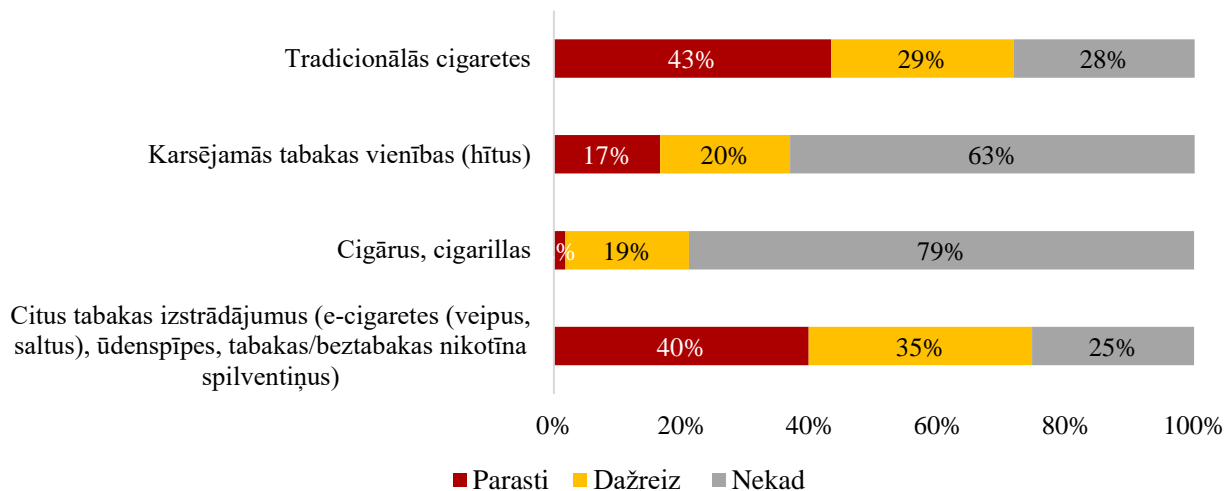
Gandrīz trīs ceturtdaļas (74%) aptaujāto norādījuši, ka smēķē regulāri, atlikusī daļa (26%) atzīst, ka smēķē dažreiz. Jautāti par smēķēšanas biežumu, lielākā daļa (66%) respondentu norādījuši, ka smēķē katru dienu, 12% - gandrīz katru dienu, bet 23% norādījuši, ka smēķē tikai saviesīgos pasākumos, atpūtā.

Attēls Nr. 2. Respondentu atbildes uz jautājumiem "Vai Jūs smēķējat?" un "Cik bieži jūs smēķējat?"

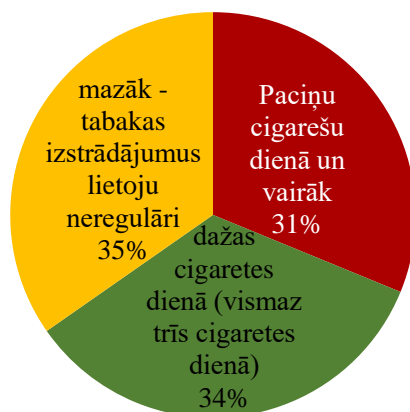
Jautājumā par dažādu tabakas izstrādājumu lietošanu 43% aptaujāto norādījuši, ka parasti lieto tradicionālās cigaretes, vēl 29% tās lieto dažreiz, tomēr kopumā respondentu vidū pat nedaudz populārāki ir citi tabakas izstrādājumi, kas ietver e-cigaretes, ūdenspīpes, tabakas/beztabakas nikotīna spilventiņus – tos parasti lieto 40% respondentu, bet dažreiz – 35% aptaujāto. Karsējamās tabakas vienības ir vērtējamās kā mazāk populāras – 17% aptaujāto tās lieto parasti, bet 20% – dažreiz. Cigāri un cigarillas ir visnepopulārākie tabakas izstrādājumi – tos parasti lieto tikai 2%, bet dažreiz – 19% aptaujāto.

Attēls Nr. 3. Atbildes uz jautājumu “Kādus tabakas izstrādājumus Jūs lietojat?”

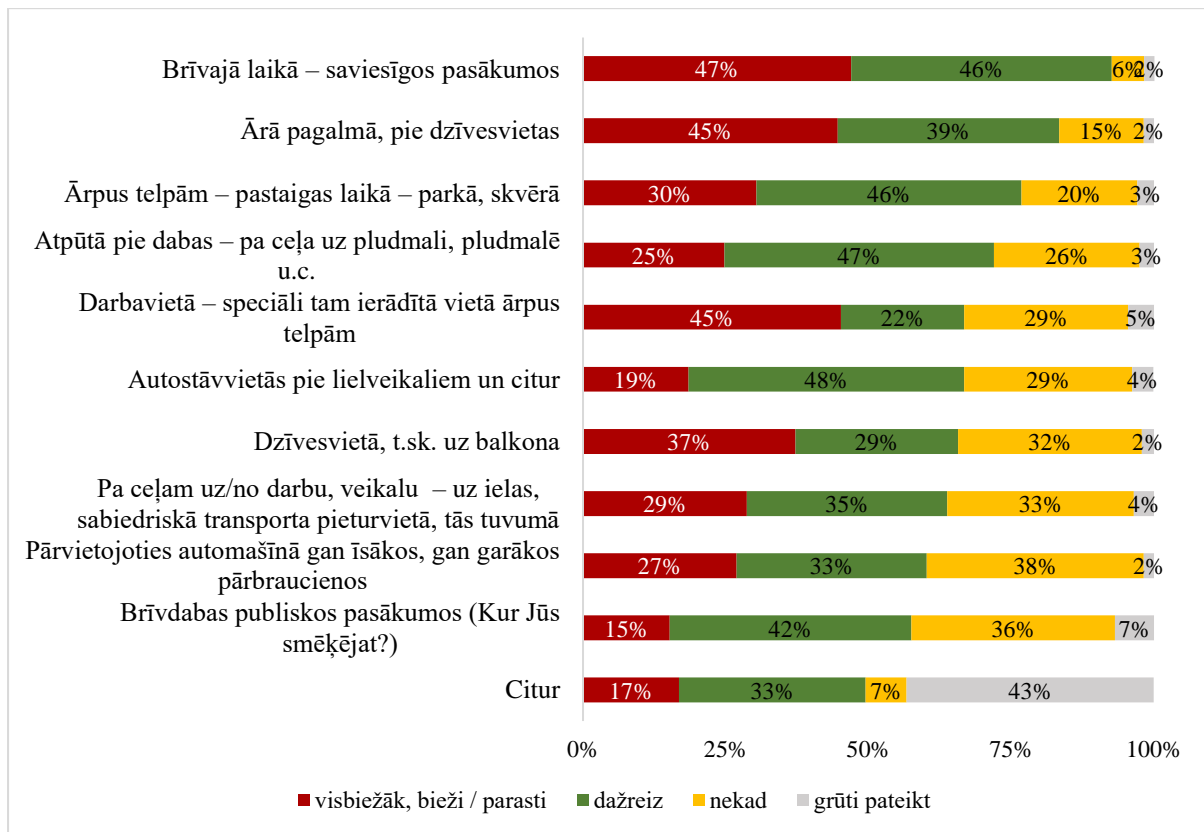
Atbildot uz jautājumu par smēķēšanas apjomu, respondentu atbildes ir sadalītas teju līdzvērtīgi – 31% norāda, ka smēķē paciņu cigarešu dienā vai vairāk, 34% smēķē dažas cigaretes dienā, bet 35% smēķē mazāk – neregulāri.

Attēls Nr. 4. Atbildes uz jautājumu “Cik daudz Jūs smēķējat?”

Vispopulārākā vieta smēķēšanai ir brīvā laika saviesīgie pasākumi (to atzīmējuši 93% respondentu), pagalms pie dzīvesvietas (84%), smēķēšana ārpus telpām, pastaigas laikā, parkā, skvērā (76%) un smēķēšana atpūtā pie dabas (72%).

Attēls Nr. 5. Atbildes uz jautājumu "Kur Jūs smēķējat?"

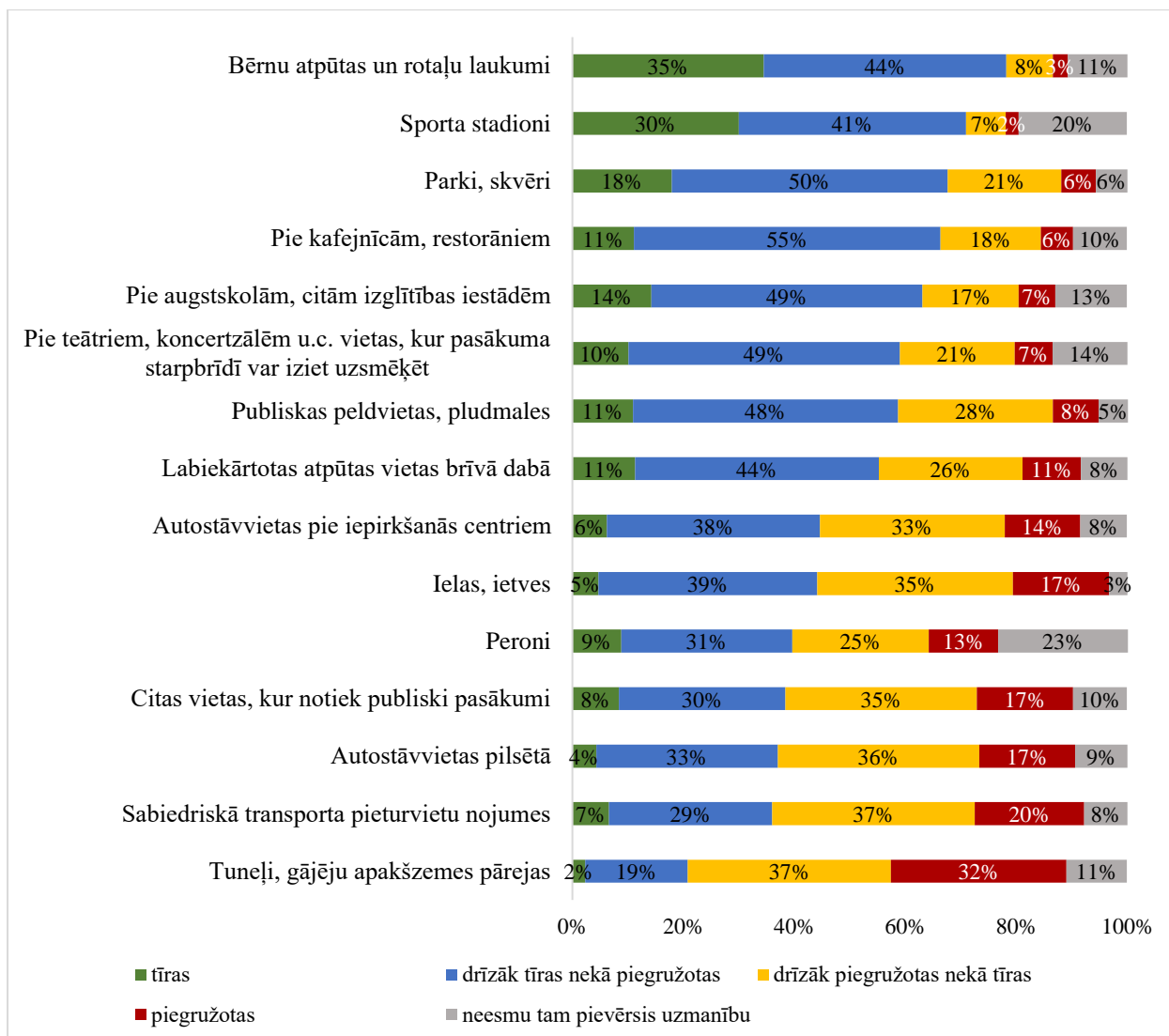

No citām smēķēšanas vietām, kuras respondenti norādīja paši, visbiežāk norādīti šādi atbilžu varianti: smēķēšana visur vai smēķēšana visur, kur tas atļauts (16 reižu), smēķēšana atstatus no citiem (astoņas reizes), slepenas / neredzamas vai sev vien zināmās vietās (sešas atbildes), pie izglītības iestādes (piecas atbildes), lidostās (piecas atbildes), laukos / dārzā (četras atbildes), labierīcībās vai āra labierīcībās (četras atbildes), garāžā (četras atbildes), bāros, restorānos, kur atļauts smēķēt (trīs atbildes), sporta laukumā (viena atbilde). Papildus divi respondenti norādījuši, ka smēķē visur, jo tvaicē elektroniskās cigaretes / veipo, norādot, ka, viņuprāt, tas netraucē citiem.

1.2 Vides tīrība un izsmēķu utilizēšana

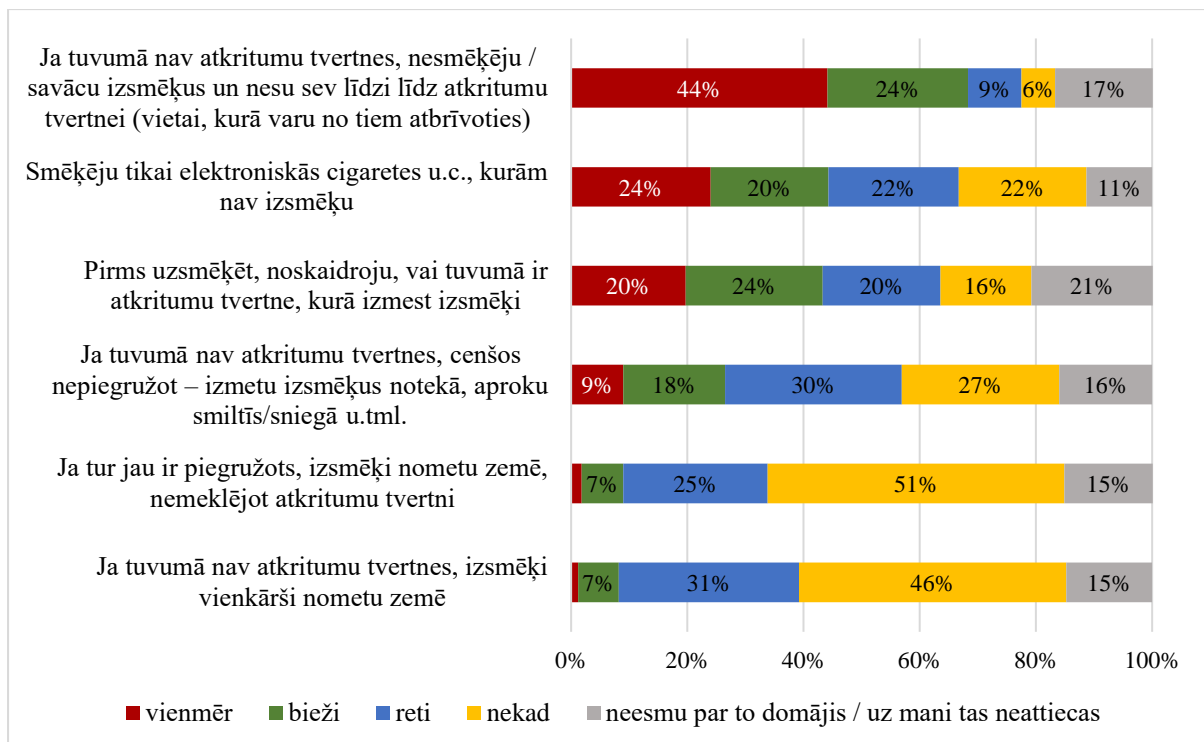
Novērtējot dažādu publisku vietu tīrību saistībā ar izsmēķiem aptaujātie visbiežāk kā tīras vai drīzāk tīras novērtējuši tādas vietas kā bērnu atpūtas un rotaļu laukumus (79%), sporta stadionus (71%) un parkus, skvērus (68%). Savukārt kā vispiegurotākie ar izsmēķiem novērtēti tuneli, apakšzemes gājēju pārejas (69% respondentu tos vērtē kā piegurotus vai drīzāk piegurotus ar izsmēķiem), kam seko sabiedriskā transporta pieturvietu nojumes (57%) un pilsētas autostāvvietas (53%).

Attēls Nr. 6. Atbildes uz jautājumu “Cik, Jūsaprāt, tīras/piegružotas ar izsmēķiem ir tālāk norādītās publiskās vietas?”

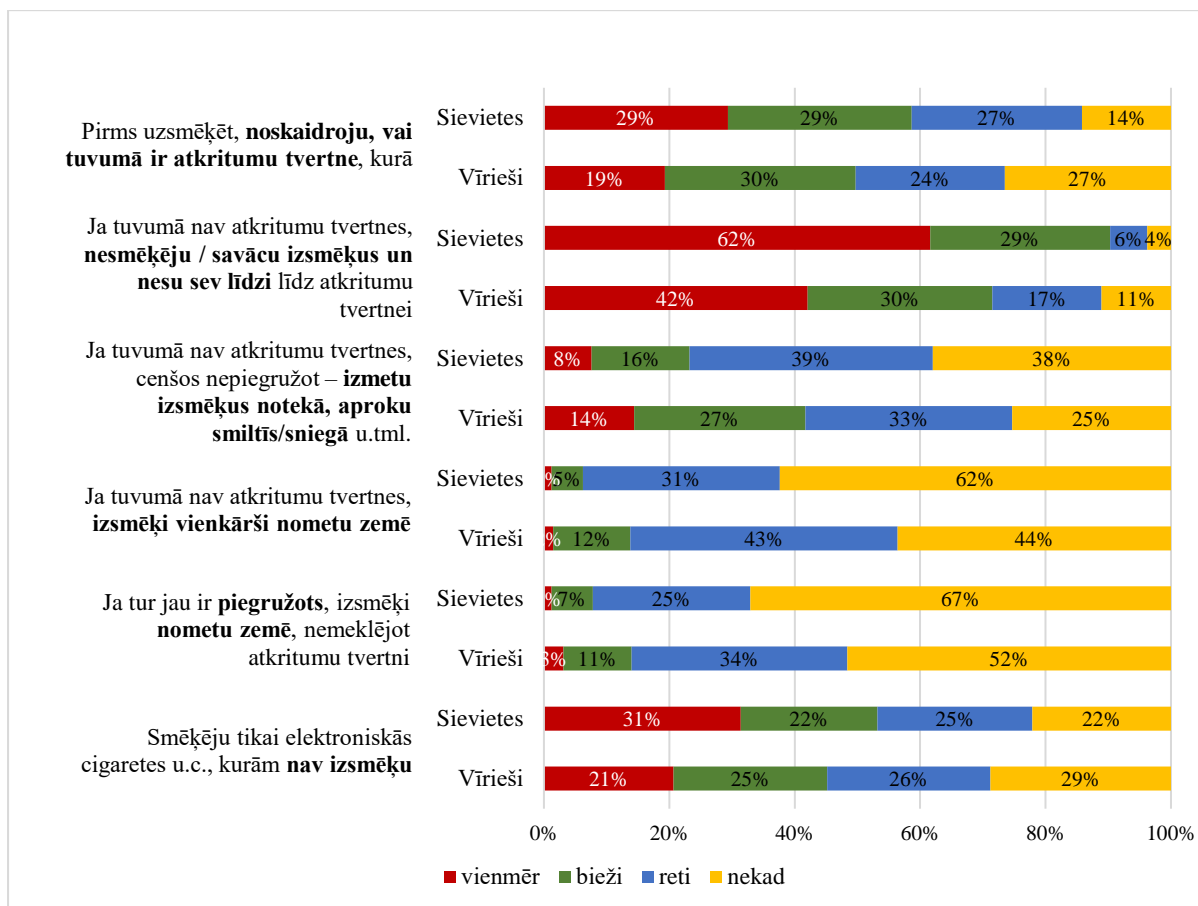
Jautājumā par izsmēķu utilizēšanu respondentiem tika lūgts norādīt, cik bieži viņi rīkojas konkrētos norādītajos veidos (skat. attēlu Nr.6). Vērtējot atbildes, secināms, ka visbiežāk respondenti norādījuši, ka, ja tuvumā nav atkritumu tvertnes, viņi vai nu nesmēķē, vai savāc izsmēķus un nes sev līdzīd atkritumu tvertnei (vietai, kurā varu no tiem atbrīvoties) – tā vienmēr vai bieži rīkojas 68% aptaujāto (44% - vienmēr, 24% - bieži). 44% respondentu norādījuši, ka vienmēr (24%) vai bieži (20%) smēķē tikai elektroniskās cigaretes u.c., kurām nav izsmēķu. Vēl izplatīta rīcība (44%) ir, pirms uzsmēķēt, noskaidrot, vai tuvumā ir atkritumu tvertne, kurā izmest izsmēķi (20% tā dara vienmēr, 24% - bieži).

Attēls Nr. 7. Atbildes uz jautājumu par izsmēķu utilizēšanas paradumiem.

Attiecībā uz izsmēķu utilizēšanu **dzimumu griezumā** ir vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības visos apgalvojumos, izņemot par tabakas izstrādājumu lietošanu (“Smēķēju tikai elektroniskās cigaretes u.c., kurām nav izsmēķu”). Kopumā **sievietes biežāk** norādījušas, ka nepiegružo apkārtni ar izsmēķiem. Piemēram, sievietes biežāk nekā vīrieši norādījušas, ka vienmēr pirms uzsmēķēt, noskaidro, vai tuvumā ir atkritumu tvertne, kurā izmest izsmēķi (29% sieviešu un 19% vīriešu), ka, ja tuvumā nav atkritumu tvertnes, nesmēķē / savāc izsmēķus un nes sev līdzīd atkritumu tvertnei (vietai, kurā var no tiem atbrīvoties) (62% sieviešu un 42% vīriešu). Savukārt retāk sievietes norādījušas, ka, ja tuvumā nav atkritumu tvertnes, izsmēķi vienkārši nomet zemē (“nekad” – 62% sieviešu un 44% vīriešu).

Attēls Nr. 8. Sieviešu un vīriešu atbildes uz jautājumu par izsmēķu utilizēšanas paradumiem

Attiecībā uz izsmēķu utilizēšanu **vecuma grupu griezumā** atšķirības vērojamas divos jautājumos:

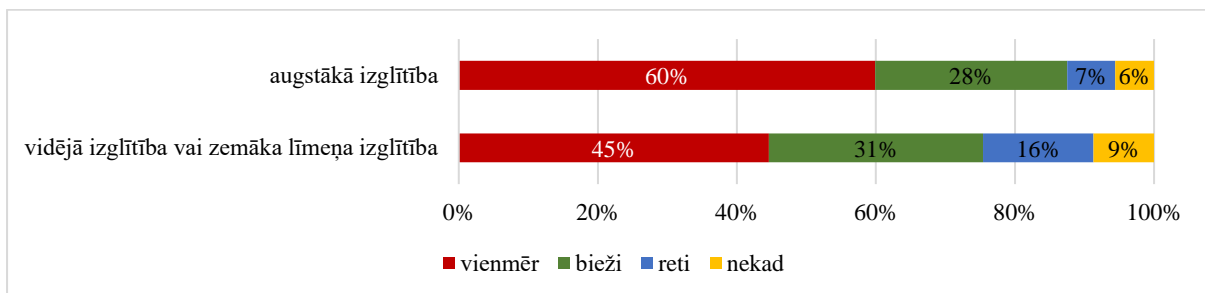
- 1) Piekrītot apgalvojumam “Ja tuvumā nav atkritumu tvertnes, cenšos nepiegružot – izmetu izsmēķus notekā, aproku smiltīs/sniegā u.tml.”, respondenti, kam ir 45 vai vairāk gadi, biežāk (16%) nekā pārējās vecuma grupas (8-10%) norādījuši, ka šādi rīkojas vienmēr; respondenti 35-44 gadu vecumā 46% gadījumu norādījuši, ka šādi nerīkojas nekad, savukārt pārējo vecuma grupu pārstāvji šādi norādījuši 24-37% gadījumu;
- 2) Respondenti 45 un vairāk gadu vecumā salīdzinoši retāk lieto tikai elektroniskās cigaretes vai citus izstrādājumus, kam nav izsmēķu – jo vecāks respondents, jo biežāk norādīts, ka tādus nekad nelieto.

Reģionālā griezumā un dalījumā pēc respondenta sarunvalodas ģimenē nav novērojamas statistiski būtiskas atšķirības atbildēs.

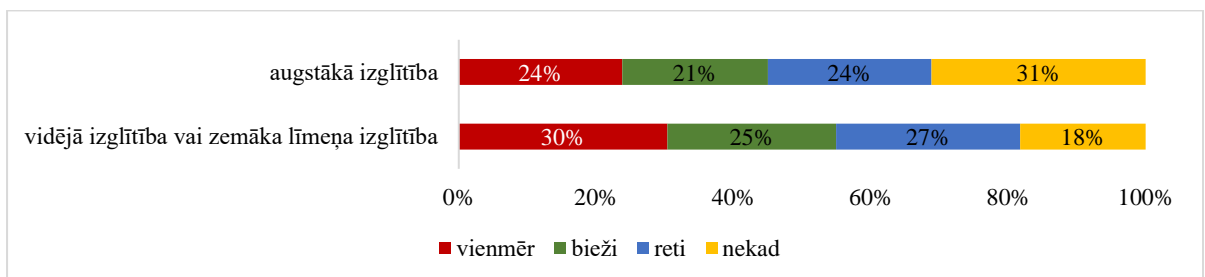
Izglītības līmeņa grupu griezumā vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības divos jautājumos:

- 1) Apgalvojumā “Ja tuvumā nav atkritumu tvertnes, nesmēķēju / savācu izsmēķus un nesu sev līdzī līdz atkritumu tvertnei (vietai, kurā varu no tiem atbrīvoties)” – respondenti, kam ir augstākā izglītība, biežāk nekā pārējie (vidējā izglītība vai zemāks izglītības līmenis) norādījuši, ka šādi rīkojas vienmēr (augstākā izglītība – 60%, zemāks izglītības līmenis – 45%);
- 2) Apgalvojumā “Smēķēju tikai elektroniskās cigaretes u.c., kurām nav izsmēķu” – respondenti ar augstāko izglītību salīdzinoši biežāk nekā pārējie norādījuši, ka tā nedara nekad, salīdzinoši retāk – ka tā dara vienmēr.

Attēls Nr. 8. Atbildes uz jautājumu par to, cik bieži, ja tuvumā nav atkritumu tvertnes, respondenti nesmēķē / savāc izsmēķus un nesu sev līdzī līdz atkritumu tvertnei, dalījumā pēc izglītības līmeņa

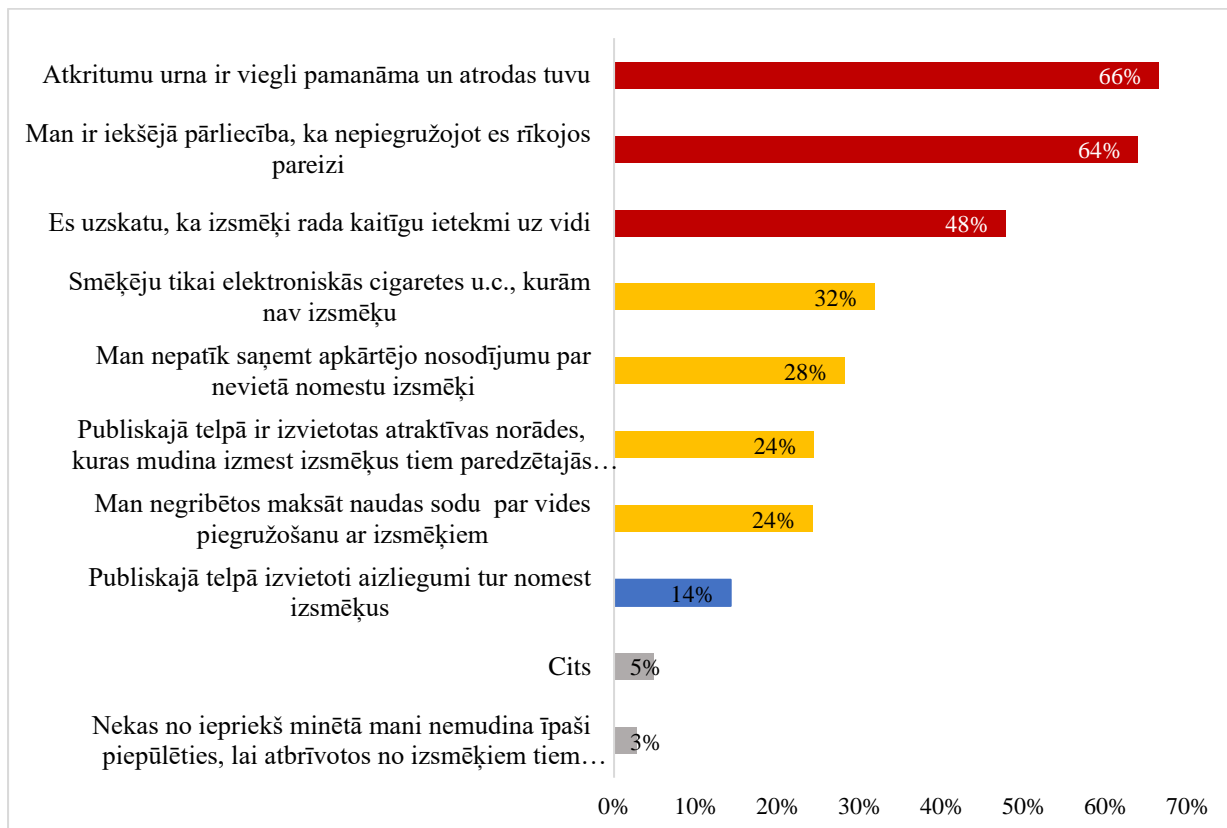

Attēls Nr. 9. Atbildes uz jautājumu par to, cik bieži respondenti smēķē tikai elektroniskās cigaretes u.c., kurām nav izsmēķu, dalījumā pēc izglītības līmeņa.

Jautāti, kas viņus pamudina izmest izsmēķus tam paredzētajās vietās, visbiežāk respondenti norādījuši, ka viņus motivē tas, ka **atkritumu urna ir viegli pamanāma un atrodas tuvu (66%)**, ka viņiem ir **iekšējā pārliecība, ka nepiegrūžot viņi rīkojas pareizi (64%)**, kā arī tāpēc, viņi uzskata, ka **izsmēķi rada kaitīgu ietekmi uz vidi (48%)**. Savukārt retāk aptaujātie atzīmējuši, ka publiskajā telpā izvietoti aizliegumi tur nomest izsmēķus, mudina viņus no izsmēķiem atbrīvoties tam paredzētās vietās (14%).

Attēls Nr. 9. Atbildes uz jautājumu “Mani pamudina izmest izsmēķi tam paredzētajā vietā tas, ka...” (Vairākatbilžu jautājums (Procentu summa > 100))

Ir respondenti, kuri norādījuši, ka izmest izsmēķi tam paredzētajā vietā viņus mudina kas cits. Tika saņemtas tādas atbildes kā mobilā pelnu trauka nēsāšana līdzī (biežākā atbilde), atkritumu urnas ar izsmēķiem paredzētu nodalījumu vai speciālas izsmēķu urnas, cieņa pret sevi un citiem, pieredze ar ugunsgrēkiem, nepatika pret netīrību u.tml. Turpinājumā divu respondentu citāti:

“Sakopju aiz sevis, citam pēc manis nebūtu jāsavāc, tas, manuprāt, ir nekulturāli. Parasti izsmēķus izmet bravūrīgas, neinteliģentas personas, uzskatot, ka nav viņa teritorija, nav viņam jāsvāc.”

“Iepriekš jautājumā bija – “izmetu notekā, aproku zemē, sniegā”. Notekā – uzskatu, ka ir OK, jo bieži ir filtri, kas šīs daļiņas savāc, bet sniegā un smiltīs ir absolūti nepieņemami. Kad smēķēju cigaretes, vienmēr nēsāju līdzī iztukšojamu trauciņu izsmēķiem (neizpūstas pudeles kapsulu)”.

Savukārt uz jautājumu par to, kas varētu mudināt cilvēkus kopumā nenomest izsmēķus kur pagadās (nepiegružot ar izsmēķiem publiskās vietas), aptaujātie ļoti bieži nosaukuši ar atkritumu tvertņu pieejamību un/vai redzamību saistītas atbildes (47% aptaujāto). Tam seko ar dažādiem sodiem saistītas atbildes (17%) – piemēram, piespiedu darbs, lieli vai lielāki, neadekvādi lieli naudas sodi, pieminot arī to, ka galvenais ir kontrole, lai sodi reāli tiktu

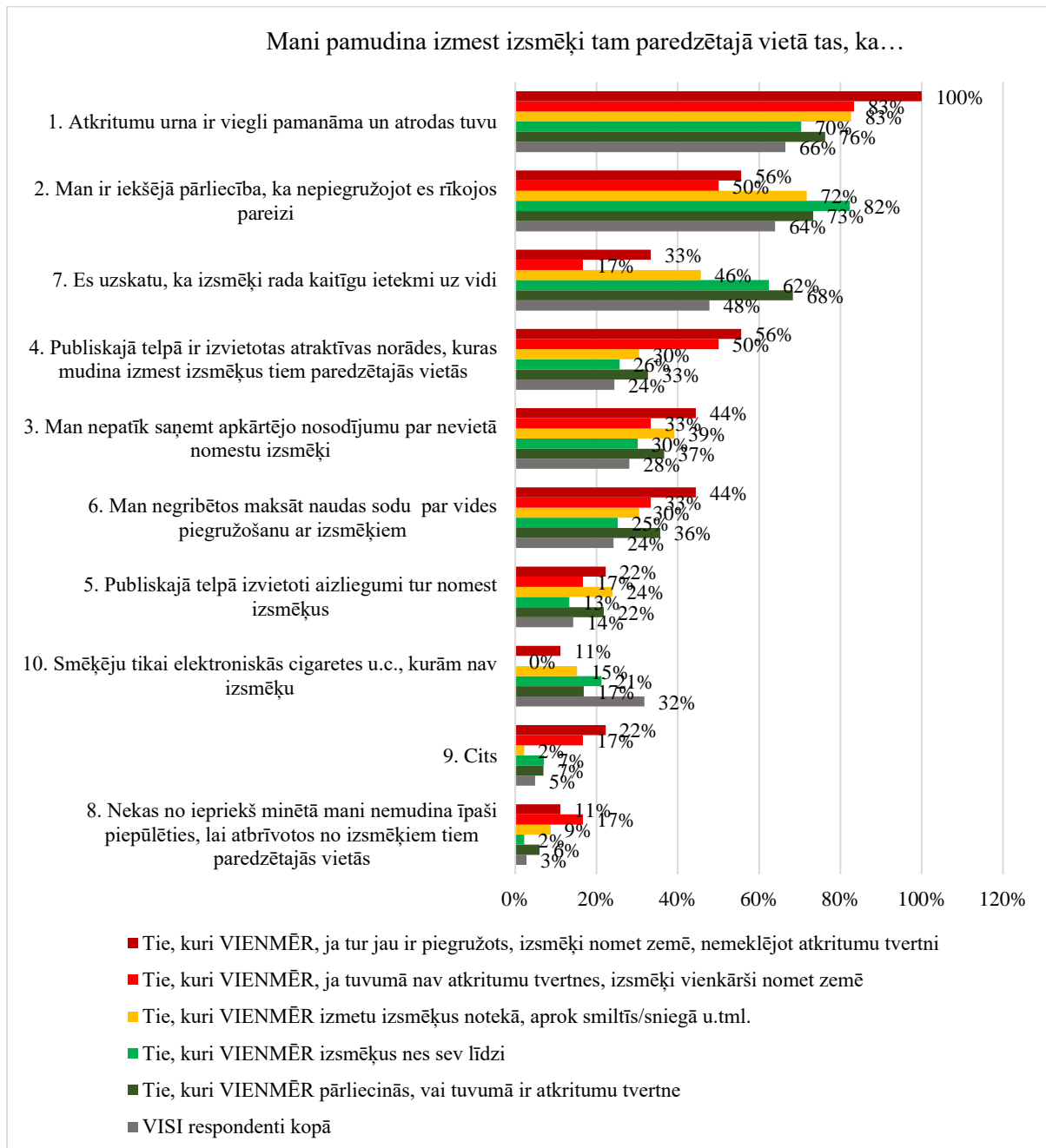
ieviesti. Populāras arī atbildes, kas saistītas ar **audzināšanu ģimenē un domāšanas maiņu (13%)**. Turpinājumā apkopotas visas atbilžu grupas:

- ▽ atkritumu tvertņu pieejamība vai redzamība (47%);
- ▽ sodi (17%);
- ▽ audzināšana / domāšanas maiņa (13%);
- ▽ informācijas izplatīšana (8%);
- ▽ sabiedrības nosodījums (4%);
- ▽ smēķēšanai ierādītas vietas (2%);
- ▽ norādes (2%);
- ▽ sakopta apkārtējā vide (1%);
- ▽ izsmēķu depozīta sistēma (1%);
- ▽ nesmēķēšana (1%);
- ▽ tabakas izstrādājumu izplatīšanas aizliegums (1%);
- ▽ pāreja uz elektroniskajām cigaretēm (1%);
- ▽ pārnēsājamas personiskās izsmēķu urnas (<1%).

Aptaujā arī analizēts, kādas atbildes uz jautājumu par to, kas pamudina izmest izsmēķi pareizi, nosauc respondenti, kuri ikdienā utilizē izsmēķus pareizi un kādas - respondenti, kuri ikdienā tomēr izmet izsmēķus nepareizi (atlasīti respondenti, kuri norādījuši, ka vienmēr izsmēķus utilizē pareizi vai nepareizi), aprēķinot, kāds šo respondentu īpatsvars norādījuši konkrētos motivatorus. No atbilžu sadalījuma redzams, ka kopumā respondentus, kuri izsmēķus utilizē pareizi, to darīt biežāk motivē tie paši faktori, kas motivē visus respondentus kopā (biežāk minētās trīs atbildes neatšķiras). Vienlaikus var novērot, ka šos respondentus kopumā visi faktori biežāk motivē izmest izsmēķus pareizi, salīdzinot ar respondentiem kopumā.

Savukārt respondentus, kuri atzīmējuši, ka izsmēķus utilizē nepareizi, biežāk nekā citus izmest izsmēķi tam atbilstošā vietā motivē viegli pieejamas un pamanāmas atkritumu urnas, norādes un sodi par piegružošanu, savukārt retāk motivē iekšējā pārlicība par to, ka rīkojas pareizi un apziņa par izsmēķu kaitīgo ietekmi uz vidi.

Attēls Nr. 10. Respondentu, kuri izsmēkus utilizē pareizi, nepareizi un visu respondentu atbildes uz jautājumu par pareizas izsmēķu utilizēšanas motivāciju, atbilžu īpatsvars visu respondentu un to respondentu, kuri atbildējuši, ka vienmēr rīkojas konkrētā veidā, vidū (vairākatbilžu jautājums (% summa lielāka par 100))

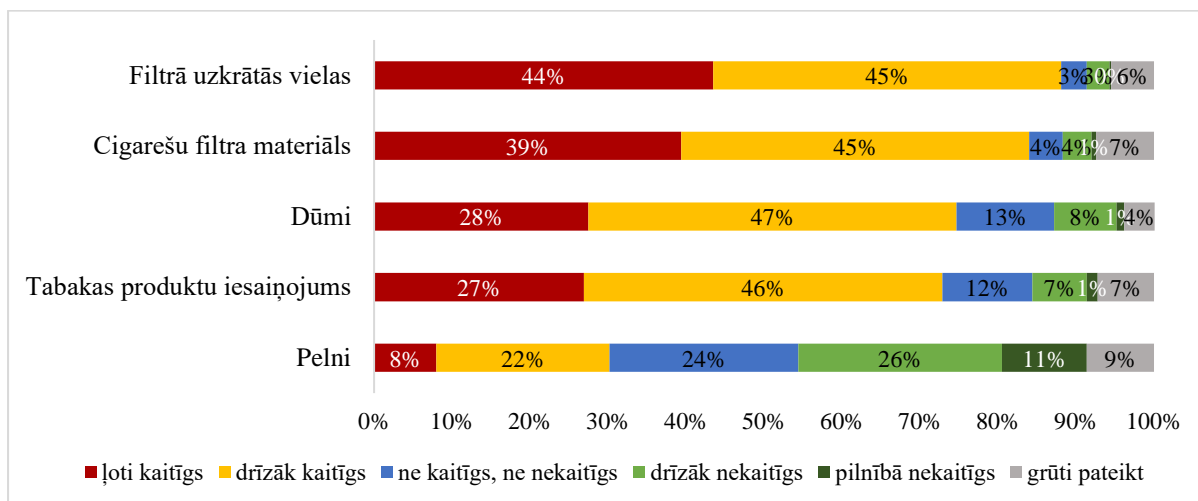

1.3 Zināšanas par izsmēķu kaitīgumu

Lai novērtētu respondentu zināšanas par cigarešu smēķēšanas galaproduktu kaitīgumu videi, aptaujātajiem tika lūgts novērtēt, cik kaitīgi, viņuprāt, ir dažādi galaprodukti. No piedāvātajiem smēķēšanas galaproduktiem aptaujātajiem viskaitīgākās šķiet cigarešu filtrā uzkrātās vielas –

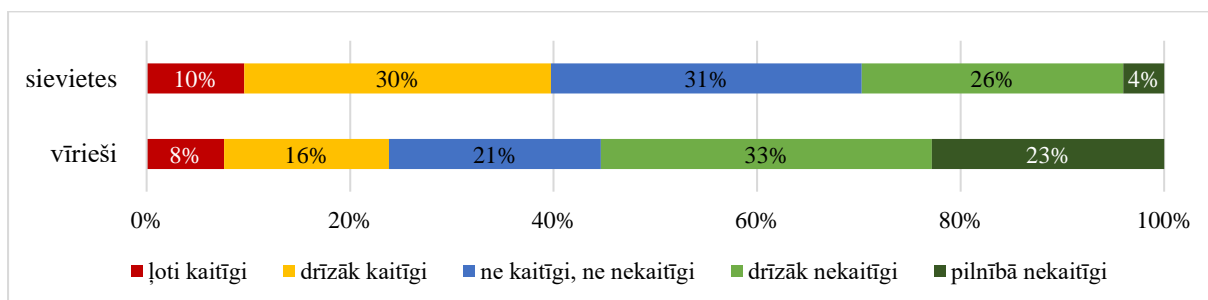
89% aptaujāto tās šķiet ļoti vai drīzāk kaitīgas. Tam seko cigarešu filtra materiāls, kas ļoti vai drīzāk kaitīgs šķiet 84% aptaujāto. Dūmi un tabakas produktu iesaiņojums ļoti kaitīgi vai kaitīgi šķiet 75% un 73% aptaujāto. Savukārt cigarešu pelni aptaujātajiem šķiet ievērojami mazāk kaitīgi videi – tos par ļoti kaitīgiem vai kaitīgiem uzskata 30% aptaujāto, savukārt atbildi “ne kaitīgs, ne nekaitīgs” norādījuši 24% respondentu.

Attēls Nr. 11. Atbildes uz jautājumu “Kā Jūs domājat – vai cigarešu smēķēšanas galaprodukti ir kaitīgi videi?”

Dzimumu griezumā statistiski nozīmīgas atšķirības vērojamas vien respondentu viedoklī par cigarešu pelnu kaitīgumu (skatīt nākamo attēlu). Citu demogrāfisko grupu (vecuma grupa, dzīvesvietas veids, reģions, izglītības līmenis, sarunvaloda ģimenē, aptaujas valoda) griezumā nav novērotas statistiski nozīmīgas atšķirības.

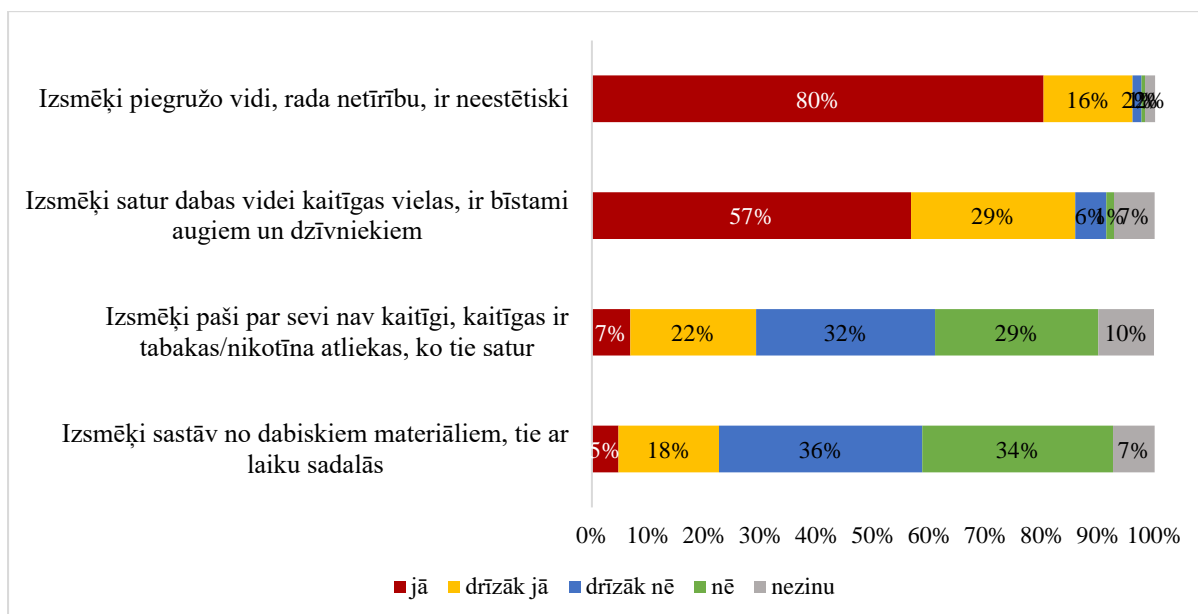
Attēls Nr. 12. Atbildes uz jautājumu “Kā Jūs domājat – vai cigarešu smēķēšanas galaprodukts – pelni – ir kaitīgi videi?” dzimumu dalījumā.

Lai novērtētu aptaujāto zināšanas par izsmēķu ietekmi uz vidi, aptaujā lūgts paust savu piekrišanas līmeni dažādiem apgalvojumiem par to. Rezultāti liecina, ka pārsvarā respondenti piekrīt, ka izsmēķi piegružo vidi, rada netīrību un ir neestētiski – tam piekrīt vai drīzāk piekrīt 96% respondentu. Populāri ir arī piekrist apgalvojumam, ka izsmēķi satur dabas videi kaitīgas vielas, ir bīstami augiem un dzīvniekiem (86% piekrīt vai drīzāk piekrīt šim apgalvojumam). Attiecīgi pretījas nozīmes apgalvojumiem, ka izsmēķi sastāv no

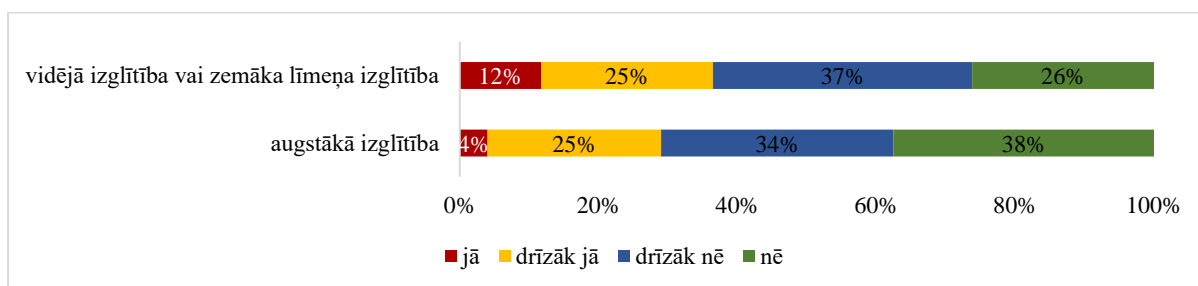
dabiskiem materiāliem, tie ar laiku sadalās un ka izsmēķi paši par sevi nav kaitīgi, kaitīgas ir tabakas/nikotīna atliekas, ko tie satur attiecīgi piekrīt ievērojami mazāka daļa aptaujāto.

Attēls Nr. 13. Respondentu piekrišana apgalvojumiem par izsmēķu kaitīgumu/nekaitīgumu.

Statistiski nozīmīgas atšķirības dažādu demogrāfisko grupu griezumā šajā jautājumā vērojamas tikai respondentu piekrišanā apgalvojumam “Izmēķi paši par sevi nav kaitīgi, kaitīgas ir tabakas/nikotīna atliekas, ko tie satur” dalījumā pa izglītības līmeņiem – respondenti, kuri ieguvuši augstāko izglītību biežāk tiecas nepiekrīt šim apgalvojumam nekā pārējie respondenti.

Attēls Nr. 14. Piekrišana apgalvojumam “Izmēķi paši par sevi nav kaitīgi, kaitīgas ir tabakas/nikotīna atliekas, ko tie satur” izglītības līmeņa griezumā.

Ir vērojamas korelācijas starp vairākām atbildēm jautājumā par izsmēķu utilizēšanu un jautājumā par izsmēķu kaitīgumu/nekaitīgumu, tomēr visas noteiktās korelācijas ir ļoti vājas vai vājas. Piemēram, tie respondenti, kuri atzīmējuši, ka pirms uzsmēķēšanas nekad nepārlicinās, vai tuvumā ir atkritumu tvertne izsmēķa utilizēšanai, nedaudz biežāk atzīmējuši, ka nepiekrīt, ka izsmēķi satur dabas videi kaitīgas vielas, ir bīstami augiem un dzīvniekiem, bet korelācija ir ļoti vāja. Jāņem vērā, ka vājās korelācijas skaidrojamas ar to, ka lielākā daļa aptaujāto tomēr uzskata, ka izsmēķi ir kaitīgi, līdz ar to tā domā gan lielākā daļa to, kuri rīkojas pareizi, gan to, kuri mēdz piegružot apkārtni.

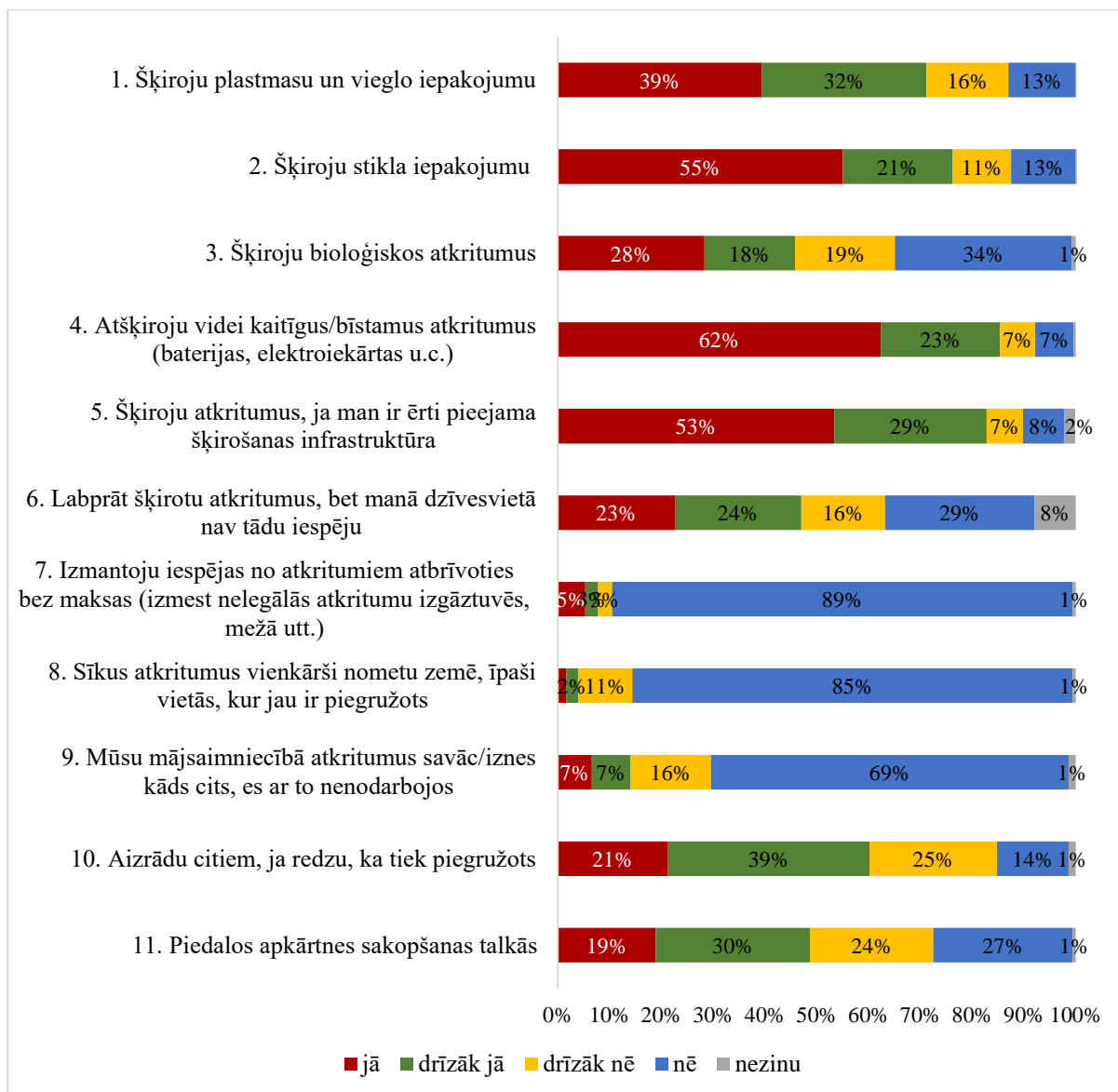
1.4 Atkritumu apsaimniekošana

Lai novērtētu ne tikai smēķētāju izsmēķu utilizēšanas, bet arī pārējo atkritumu apsaimniekošanas paradumus, aptaujā tika uzdoti jautājumi par atkritumu apsaimniekošanu.

Atkritumu apsaimniekošanas jomā aptaujātie smēķētāji visbiežāk **šķiro videi kaitīgus vai bīstamus atkritumus, piemēram, baterijas (85%** tos šķiro vai drīzāk šķiro). 76% aptaujāto šķiro vai drīzāk šķiro stikla iepakojumu, bet 71% respondentu norādījuši, ka šķiro vai drīzāk šķiro plastmasu un vieglo iepakojumu. Bioloģiskos atkritumus šķiro vai drīzāk šķiro tikai 46% aptaujāto smēķētāju. Jāņem vērā, ka liela daļa aptaujāto norādījuši, ka šķiro atkritumus, ja viņiem ir ērti pieejama atkritumu šķirošanas infrastruktūra (82% jā/drīzāk jā).

Vairākos jautājumos vērojama neliela saistība apgalvojumiem par atkritumu apsaimniekošanu un izsmēķu uztilizēšanu – t.i., respondenti, kuri mēdz atbildīgāk attiekties pret atkritumu apsaimniekošanu (piemēram, tos šķiro, neatbrīvojas no tiem nelegāli vai piedalās apkārtnes sakopšanas talkās), mēdz arī izsmēķus utilizēt atbildīgāk (piemēram, smēķējot vietās, kur ir atkritumu tvertnes, nesot izsmēķus sev līdzī, nepiegrūžojot ar izsmēķiem apkārtni), tomēr visas korelācijas ir ļoti vājas vai vājas.

Attēls Nr. 15. Atbildes uz jautājumu par atkritumu apsaimniekošanas paradumiem.

2. FOKUSGRUPU DISKUSIJU REZULTĀTI

Lai noskaidrotu smēķētāju uzvedības paradumus, smēķējot un atbrīvojoties no izsmēķiem publiskās vietās, un lai noskaidrotu faktoros, kas motivētu veidot tādus uzvedības paradumus, kas novērstu izsmēķu nonākšanu dabā (savākt izsmēķus to utilizēšanai dabai nekaitīgā veidā), 2023. gada 22., 23. un 24. martā tika organizētas trīs orientējoši pusotru stundu ilgās fokusgrupas diskusijas ar dažāda vecuma smēķētājiem no dažādām Latvijas apdzīvotām vietām. Fokusgrupu diskusiju dalībnieki tika atlasīti, balstoties uz aptaujā saņemto informāciju par gatavību piedalīties diskusijā. Tika izveidotas trīs grupas. Ņemot vērā to, ka Latvijā ir reģionālas atšķirības iedzīvotāju blīvuma, izvietojuma un teritoriju sociāli ekonomiskās attīstības ziņā, vienā fokusgrupā tika uzaicināti piedalīties Rīgas, otrā – Pierīgas, bet trešajā – reģionu iedzīvotāji. Atlasē tika ņemti vērā tādi faktori kā dzimums, dzīvesvieta, smēķēšanas biežums un izglītības līmenis.

Lielākā daļa diskusiju dalībnieku ir ieinteresēti vides jautājumos, aktīvi šķiro sadzīves atkritumus un ir visumā labi informēti gan par atkritumu šķirošanu, gan par cigarešu atkritumu bīstamību, ko var izskaidrot gan ar kanāliem, kādi tika izmantoti aptaujas izplatīšanai (pašvaldību sociālo tīklu sekotāji, NVO tīkla sekotāji), gan ar to, ka aptaujā kopumā ir biežāk piedalījušies tie respondenti, kurus vairāk interesē šie jautājumi un kuri savā rīcībā ir sociāli atbildīgāki.

Diskusijas laikā tika noskaidrota dalībnieku smēķēšanas pieredze un paradumi, rīcība ar izsmēķiem sadzīvē, darbavietā un publiskās vietās, atkritumu apsaimniekošanas prakses mājāsaimniecībā, izpratne par kaitīgajiem atkritumiem sadzīvē un ikdienā, īpaši – smēķējot. Tāpat tika noskaidrots, vai dalībniekiem ir izpratne par tabakas produktu pārpalikumu (izsmēķu, cigarešu filtru) bīstamību videi. Diskusijas gaitā dalībniekiem tika lūgts nosaukt, pēc viņu domām, ar izsmēķiem visvairāk piesārņotās vietas, kā arī izteikt savu viedokļus par to, kas varētu mudināt cilvēkus mainīt savus ieradumus attiecībā uz izsmēķu izmešanu (nepiegružot publiskās vietas). Diskusijas laikā tika piedāvāts apspriest atbilstošas infrastruktūras (atkritumu urnas ir viegli pamanāmas un ērti sasniedzamas), informatīvo pasākumu (atraktīvas norādes, kuras mudina izmest izsmēķus tiem paredzētajās vietās, informācija par izsmēķu kaitīgumu ilgtermiņā u.tml.) un administratīvo instrumentu (aizliegumu un sodu par to neievērošanu) efektivitāti. Diskusijas dalībniekiem tika lūgts minēt ikdienā izmantotos informācijas avotus. Noslēgumā tika lūgts komentēt diskusijas laikā demonstrētos dažādu ārvalstu un Latvijas vides reklāmas piemērus, dalībnieki tika aicināti nosaukt spilgtākos redzēto vides reklāmu/sociālo kampaņu piemērus, izteikt ieteikumus, kā mudināt cilvēkus nepiesārņot apkārtni ar izsmēķiem, savākt tos un izmest tiem paredzētajās vietās.

Rīgā pēdējā laikā ir attīstīta atkritumu šķirošana mājāsaimniecībās – pie mājām ir izvietoti konteineri daļīgai atkritumu šķirošanai, ir ērti nodot bīstamos sadzīves atkritumus – baterijas, nelielās elektroiekārtas, izlietotās vienreizlietojamās e-cigaretes u.tml. Šādas iespējas ir arī lielai daļai citu Latvijas pilsētu iedzīvotāju. Lauku iedzīvotājiem, īpaši tiem, kuri dzīvo

privātmājās, iespējas šķirot atkritumus nav tika plašas un lielā mērā atkarīgas no pašu iniciatīvas to darīt (piemēram, pašiem vest lielgabarīta elektroiekārtas uz poligonu).

Lielākā daļa fokusgrupas dalībnieku no Rīgas dod priekšroku tradicionālajām cigaretēm, bet vienreizlietojamās e-cigaretēs (saltus) izmanto tikai tad, ja nav iespējams izmantot tradicionālās cigaretes. Tiek smēķēts ārā – pa ceļam uz/no darbu, darbavietās – īpaši tam atvēlētās vietās, arī parkos un sabiedriskā transporta pieturvietās, ja tuvumā ir atkritumu tvertnes. Divas fokusgrupas diskusijas dalībnieces dzīvo privātmājā – smēķēšanai atvēlētajās vietās (dārzā, nojumēs u.tml.) ir iespēja savākt izsmēķus. Visi fokusgrupas dalībnieki labi apzinās izsmēķu bīstamību videi. Divas dalībnieces stāstīja par līdzīgu pieredzi, kad, veicot nelielus remontdarbus privātmājā, atklājās vietas, kur pat vairāku gadu desmitu laikā ir tikuši izmesti izsmēķi, kas laika gaitā nav sadalījušies, bet pārvērtušies smirdīgā, lipīgā masā, piesārņojot augsni. Viena no diskusijas dalībniecēm, kas smēķē tinamo tabaku, izvēlas filtrus, kas bioloģiski sadalās. Pirmajā fokusgrupas diskusijā piedalījās četras dažāda vecuma sievietes un viens vīrietis (skat. 2.tabulu).

Tabula Nr. 2. Fokusgrupas dalībnieki - Rīgas iedzīvotāji

Dalībnieks	Dzimums	Lietotais produkts	Smēķēšanas intensitāte
S 1.1.	sieviete	cigaretēs, vienreizlietojamās e-cigaretēs	8 cigaretes dienā vai 8 smēķēšanas reizes
S1.2.	sieviete	pārsvārā cigaretes, vienreizlietojamās e-cigaretēs	1 paciņa dienā
S1.3.	sieviete	tinamā tabaka	5-7 reizes dienā
S1.4.	sieviete	cigaretēs	½ -1 paciņa dienā
V 1.1.	vīrietis	pārsvārā e-cigaretēs	neregulāri

Diskusiju laikā neparādījās būtiskas atšķirības Rīgas, Pierīgas un lauku iedzīvotāju tabakas produktu lietošanas paradumos. Visu vecuma grupu piederīgie ir pietiekami informēti par tabakas un nikotīna produktiem, kuri ienākuši tirgū pēdējā laikā (e-cigaretēs, tabakas karsēšanas ierīces, vienreizlietojamās e-cigaretēs - *saltus*).

Atšķirības produktu izvēlē un dažādu produktu kombinēšanu parasti nosaka nikotīna atkarība, individuālā gaume un iespējas lietot iecienītāko produktu. Cilvēki ar ilgu smēķēšanas pieredzi, kas ikdienā smēķē intensīvi, biežāk dod priekšroku tradicionālajām cigaretēm. Viņi parasti lieto konkrētas markas produktus un e-cigaretēs vai *saltus* izmanto tad, ja tradicionālās cigaretes smēķēt nevar, bet ir vajadzība uzņemt nikotīnu.

Otrajā fokusgrupā piedalījās Pierīgas iedzīvotāji – divas sievietes un trīs vīrieši. Arī šajā fokusgrupā lielākā daļa dalībnieku lieto vairākus tabakas produktus (skat. 3.tabulu).

Tabula Nr. 3. Fokusgrupas dalībnieki - Pierīgas iedzīvotāji

Dalībnieks	Dzimums	Lietotais produkts	Smēķēšanas intensitāte
------------	---------	--------------------	------------------------

S 2.1.	sieviete	cigaretetes, vienreizlietojamās e-cigaretetes	½ paciņu dienā
V 2.1.	vīrietis	tinamā tabaka, cigarettes	10 cigarettes dienā
V2.2.	vīrietis	cigaretetes	5-6 cigarettes dienā
V.2.3.	vīrietis	vienreizlietojamās e-cigaretetes, cigarettes	1-2 <i>salti</i> nedēļā, ½ paciņa nedēļā
S 2.2.	sieviete	e-cigaretetes, tinamā tabaka, cigarellas	200-300 ml šķidruma gadā

Šīs fokusgrupas diskusijas dalībnieki visbiežāk kombinē tradicionālās cigarettes ar *saltiem*. Tie lietotāji, kas dod priekšroku tradicionālajām cigaretēm, e-cigaretetes lieto tad, kad nav iespējams izmantot iecienīto produktu – piemēram, braucot automašīnā. Viens no dalībniekiem (V.2.3.) visdrīzāk ir saucams par “sociālo smēķētāju”, kuram nav izveidojusies atkarība no nikotīna, jo smēķē neregulāri un produktu izvēle ir atkarīga no situācijas. Viena no dalībniecēm (S2.2.) apzināti izvēlējusies pāriet uz e-cigaretēm kā biežāk lietoto produktu tieši tādēļ, ka apzinās izsmēķu kaitīgumu apkārtējai videi un vēlas kontrolēt nikotīna daudzumu. Viņa kombinē e-cigaretetes ar bezfiltra cigaretēm un cigarillām. Visi diskusiju dalībnieki parasti smēķē ārā. Tie fokusgrupas dalībnieki, kuri dzīvo privātmājās, rūpīgi savāc izsmēķus. Tie, kuri dzīvo dzīvokļos, arī visbiežāk smēķē ārā pagalmā vai darbavietā, cenšas savākt izsmēķus. Tomēr gadās, ka tos nomet zemē, iemet notekā vai aprok, ja gadās smēķēt uz ielas un tuvumā nav atkritumu tvertnes.

Trešās fokusgrupas dalībnieki ir reģionu iedzīvotāji. Liela daļa no šīs grupas dalībniekiem apvieno dzīvi dzīvoklī un lauku mājā. Dzīvojot privātmājā, parasti atkritumi tiek šķiroti vismaz trīs daļās – bioloģiskie atkritumi tiek kompostēti, papīri un vēl daļa dedzināmu atkritumu tiek sadedzināti (izmantoti kā kurināmais), pārējie sadzīves atkritumi nonāk atkritumu konteinerā. Bīstamie atkritumi tiek nodoti atsevišķi. Reģionu iedzīvotāji daļu atkritumu nodod atkritumu poligonā. Viens no fokusgrupas dalībniekiem (V3.1.) lieto nelielus pārnēsājamus pelnutraukus – gan nēsā līdz kabatā, gan izmanto tos automašīnā. Viena no dalībniecēm (S 3.1.) parasti smēķē dzīvoklī - virtuvē pie nosūcēja, bet lauku mājās visbiežāk ārā. Vēl viens dalībnieks (V3.3.) smēķē tikai mājās (skat. 4.tabulu).

Tabula Nr. 4. Fokusgrupas dalībnieki - reģionu iedzīvotāji

Dalībnieks	Dzimums	Lietotais produkts	Smēķēšanas intensitāte
V 3.1.	vīrietis	cigaretetes	1,5-2 paciņas dienā
V 3.2.	vīrietis	cigaretetes, dažreiz vienreiz lietojamās e-cigaretetes	1 paciņa dienā
S 3.1.	sieviete	cigaretetes	5 cigarettes dienā
V.3.3.	vīrietis	tinamā tabaka	10-15 g dienā
V3.4.	vīrietis	e-cigaretetes, cigarettes	5-6 cigarettes nedēļā
S.3.3.	sieviete	cigaretetes, dažreiz vienreiz lietojamās e-cigaretetes	5-6 paciņas nedēļā

2.1 Ar izsmēķiem piesārņotākās vietas

Nozīmīga diskusijas daļa tika veltīta ar izsmēķiem piesārņotāko vietu identificēšanai. Situācija pilsētvidē galvaspilsētā un ārpus tās diskusiju dalībnieku skatījumā ievērojami atšķiras. Pilsētās ārpus Rīgas diskusiju dalībnieki par atkritumu urnu trūkumu un par ar izsmēķiem piegružotām vietām nesūdzējās. Tieši otrādi – parasti uzteica tīrību un pašvaldību dienestu darbu tās uzturēšanā ikdienā. Piesārņojums (tajā skaitā ar izsmēķiem) aktualizējas pēc lieliem publiskiem pasākumiem. Pierīgas un lauku diskusiju dalībnieki kritiski izteicās par pilsētvides tīrību un atkritumu urnu pieejamību Rīgā. Mazākās apdzīvotās vietās iedzīvotāji rūpējas par savām privātmājām un to apkārtni, cilvēki viens otru pazīst, aizrāda, ja nepieciešams, par nepieņemamu uzvedību. Pēc diskusiju dalībnieku domām, mazākās pilsētās pašvaldību dienesti, kas rūpējas par tīrību un kārtību pilsētvidē, strādā labi - atkritumu tvertnes ir izvietotas vietās, kur tās nepieciešamas, tās tiek regulāri uzturētas.

Rīgā atkritumu urnas ir maz, parasti tās ir izvietotas parkos un sabiedriskā transporta pieturu vietās. Tās ir vietas, kurās smēķēt nav atļauts, tomēr cilvēki bieži vien tur smēķē. Arī daudzi diskusiju dalībnieki atzina, ka mēdz smēķēt pieturvietās un parkos, jo tur ir atkritumu tvertnes. Parasti gan tiek novērtēts, vai tuvumā nav bērni, grūtnieces, citi cilvēki, kam smēķēšana varētu būt nepatīkama. Tomēr viņi ir pamanījuši, ka ir daudz smēķētāju, kuri ar apkārtējo attieksmi nerēķinās un uz aizrādījumiem nereaģē. Arī pašiem ir gadījies aizrādīt citiem smēķētājiem par smēķēšanu vietās, kur to darīt nevajadzētu. Ārpus iepriekš minētajām vietām atkritumu konteineru ir maz, tādēļ Rīgā ir daudz vietu, kuras ir piegružotas ar izsmēķiem. Vairāki Rīgas diskusijas dalībnieki norādīja, ka pat tās atkritumu tvertnes, kas ir novietotas pie mājām, nav tehniskā kārtībā, atkritumi no tām izkrīt.

Rīgas iedzīvotāji kā īpaši piegružotas vietas ar izsmēķiem minēja ielas, lielveikalu autostāvlaukumus, kuri ir slikti uzturēti (kopti) un kur autovadītāji bieži iztukšo mašīnu pelnutraukus. Pieminētas tika arī nelielās dzelzceļa stacijas, kuras ir slikti uzturētas (koptas). Pasažieri pirms iekāpšanas vilcienā izsmēķus bieži vien nomet tieši uz perona (uz perona labi var redzēt vietas, pret kurām parasti atrodas vagonu durvis, kad vilciens apstājas), jo uz peroniem nav atkritumu urnu, bet smēķētāji cenšas pirms iekāpšanas vilcienā vēl ievilkt pēdējo dūmu un izmet izsmēķi tieši uz perona. Kā ar izsmēķiem piegružota vieta tika minēta Vecrīga (V 3.2.), krastmala, īpaši pēc lieliem publiskiem pasākumiem (S 1.1.). Kā pozitīvu piemēru viena diskusijas dalībnice (S1.2.) pieminēja lielveikala Akropole stāvvietu, kurā ir iekārtota vieta smēķēšanai, kura tiek regulāri uzņemta.

Pēc diskusijas dalībnieku domām, publiskajos pasākumos gan Rīgā, gan ārpus galvaspilsētas atkritumu savākšana ir slikti organizēta. Īpaši tas attiecas uz smēķēšanu šajos pasākumos. Kā negatīvs piemērs tika minēts mūzikas festivāls Liepājas pludmalē, pēc kura visa apkārtnē bija piegružota, arī ar izsmēķiem (S3.1.). Ir jārēķinās ar to, ka šajos pasākumos, kas ir ilgstoši, cilvēki smēķēs neatkarīgi no tā, vai tas ir atļauts, vai nē. Tāpēc šādos pasākumos vajadzētu ierādīt vairāk vietu smēķēšanai un organizēt izsmēķu savākšanu. Viena no diskusijas dalībniecēm (S.2.2.) pieminēja *Prāta Vētras* koncertu pagājušajā vasarā Daugavpilī, kurā

apmeklētāji intensīvi smēķēja tualešu tuvumā, kur nebija novietoti atkritumu konteineri izsmēķiem un apkārtnē bija ļoti piegrūzta ar tiem.

Lielos pasākumos izsmēķu savākšana bieži vien ir atkarīga no pašu apmeklētāju godaprāta. Diskusijas dalībniece (S1.1.) minēja, ka, piemēram, ralliju apmeklējumos draugu kompānijā parasti paši parūpējas par trauku, kurā savāc izsmēķus, kurus pēc pasākuma nogādā atkritumu savākšanas vietā. Cita diskusija dalībniece (S 2.2.) ieteica publiskajos pasākumos piesaistīt īpašus smēķēšanas vietu ierīkotājus un apsaimniekotājus. Šādu pasākumu ārpus lielām pilsētām vasarā ir ļoti daudz – pilsētas svētki, zvejnieku svētki u.tml. Tie ir ilgstoši pasākumi, kas notiek ārā, bieži vien iežogotās teritorijās, kuras apmeklētāji nevar atstāt pasākuma laikā. Ja apkārtējie neaizrāda, smēķētāji smēķē arī tur, kur tas nav atļauts. Sabiedrībai vajadzētu vairāk izrādīt iniciatīvu un aizrādīt (V2.3.).

Ārpus Rīgas kā ar izsmēķiem īpaši piegrūzotas vietas tika pieminētas neoficiālas atpūtas vietas pie ūdenskrātuvēm, par kuru uzturēšanu un uzkopšanu neviens nav atbildīgs, bet kuras cilvēki aktīvi izmanto. Šajās vietās bieži ugunsgrūdos tiek izmesti izsmēķi lielā daudzumā. Kā ļoti piegrūzotas tika minētas arī nelielas automašīnu apstāšanās vietas ceļu malās, kurās atkritumu tvertnes gan var būt izvietotas (bet ne vienmēr), bet tās netiek regulāri iztukšotas un uzkoptas. Tāpat tika pieminēti nelieli vietējas nozīmes apskates objekti, kuru tuvumā stāvlaukumi nav kopti, sabiedriskā transporta pieturvietas, kurās arī bieži vien garāmbraucošie transporta līdzekļi apstājas un izmanto tās kā vietas, kur atbrīvoties no atkritumiem, tajā skaitā izsmēķiem. Atkritumu tvertnes šajās vietās ir pārpildītas.

Ļoti piesārņotas ar izsmēķiem ir pludmales, īpaši pie jūras, kurās uzturas daudz cilvēku. Pludmalēs ir aizliegts smēķēt, tomēr to ir grūti izkontrolēt. Smēķētāji ļoti bieži aprok izsmēķus smiltīs, kur tos atrod putni, mazi bērni, kas ar tiem var sākt spēlēties. Izsmēķi bieži tiek ieskaloti jūrā.

Vēl kā piesārņotas vietas tika minēti (V3.1) nelieli meža ceļi, kuri neved uz mājām. To malās bieži tiek izmesti atkritumi, iztukšoti mašīnu pelnutrauki.

2.2 Diskusijas dalībnieku ieteikumi smēķētāju uzvedības maiņai

Diskusijas laikā tika piedāvāts apspriest atbilstošas infrastruktūras (atkritumu urnas ir viegli pamanāmas un ērti sasniedzamas), informatīvo pasākumu (atraktīvas norādes, kuras mudina izmest izsmēķus tiem paredzētajās vietās, informācija par izsmēķu kaitīgumu ilgtermiņā utml.) un administratīvo instrumentu (aizliegumu un sodu par to neievērošanu) efektivitāti uzvedības maiņai un tika apspriesti vides reklāmas piemēri.

Stāstot par saviem smēķēšanas paradumiem, diskusijas dalībnieki minēja, ka parasti pirms uzsmēķēt ārā, viņi pārlicinās, vai tuvumā ir pieejama atkritumu tvertne, kurā izmest izsmēķi. Lai gan kopumā diskusijas dalībnieku informētība par vides jautājumiem, motivācija izvēlēties videi nekaitīgus uzvedības scenārijus ir augstāka par vidējo sabiedrībā, diskusijas gaitā daži dalībnieki atzinās, ka ir bijušas situācijas, kad arī paši ir nepieņemamā veidā atbrīvojušies no izsmēķiem (“aprakuši” zemē, iemetuši notekā), jo tuvumā nebija atkritumu tvertnes, bet

ilgstoši nēsāt līdzī izsmēķus ir apgrūtinoši. Tas vēlreiz apliecina, ka atbilstoša infrastruktūra ir svarīgs nosacījums videi draudzīgu uzvedības modeļu nostiprināšanā.

Lai gan diskusijās tika izteikti viedokļi par nepieciešamību noteikt lielāku atbildību (naudas sodus) par smēķēšanu neatļautās vietās un piegružošanu ar izsmēķiem (S1.2., V 2.3.), kā pretargumentus tika minēti tas, ka praktiski nav iespējams izkontrolēt situāciju un izsekot katru pārkāpumu. Piegružošana ar izsmēķiem bieži notiek nomaļās vietās, sabiedrība nav tik sociāli atbildīga, lai aizrādītu par neatbilstošu uzvedību, attieksme pret smēķēšanu ir ambivalenta, vēl joprojām ir cilvēki, kuri bez sirdsapziņas pārmetumiem noiet izsmēķus blakus atkritumu tvertnei un nereaģē uz apkārtējo aizrādījumiem, tāpēc ir svarīgi sabiedrībā veidot neiecietīgu attieksmi pret šādu uzvedību. Kopumā var secināt, ka diskusiju dalībnieku vidū nav vienprātības par nepieciešamību ieviest stingrākus sodus par smēķēšanu un izsmēķu ieviešanu neatļautās vietās. Vājā vieta ir nespēja kontrolēt situāciju un realizēt sodus par pārkāpumiem. Diskusijas gaitā tika izteikts ieteikums plašāk organizēt videonovērošanu vai vismaz izvietot informāciju, ka videonovērošana tiek veikta, lai ierobežotu atkritumu izmešanu nomaļās vietās.

Pēc diskusijas dalībnieku domām, izpratne par vides piesārņojumu ar izsmēķiem un sabiedrības neiecietīga attieksme pret smēķēšanu un apkārtnes piesārņošanu ar izsmēķiem ir svarīgākais nosacījums uzvedības maiņai. Informatīvajam vēstījumam ir jābūt ļoti konkrētam un precīzi mērķētam, lai tas uzrunātu konkrētas mērķgrupas – bērnus, pusaudžus, dažādu paaudžu cilvēkus. Vairāki diskusijas dalībnieki uzsvēra, ka ir svarīgi izglītēt bērnus un veidot neiecietīgu attieksmi pret smēķēšanu jau no agras bērnības. Diskusijas dalībnieki minēja, ka izvairās smēķēt bērnu (arī svešu) klātbūtnē, nesmēķē, ja jūt, ka apkārtējiem tas varētu būt nepieņemami.

Tāpat tika atzīts, ka sabiedrībā vēl joprojām nav pietiekamas izpratnes par cigarešu izsmēķu kaitējumu videi ilgtermiņā. Diskusijas dalībnieki minēja, ka saskārušies ar maldīgiem priekšstatiem par to, ka cigarešu filtri sastāv no videi nekaitīga materiāla (papīra), zināšanu trūkumu par ilgtermiņa kaitējumu, ko mikroplastmasa nodara videi ilgtermiņā utt. Mainīt gadu desmitos nostiprinājušos uzvedības modeļus nav viegli. Vecākās paaudzes cilvēki bieži vadās pēc novecojušiem priekšstatiem par to, kā rīkoties ar nevajadzīgām lietām. Ne visu (tajā skaitā arī izsmēķus) drīkst sadedzināt vai kompostēt, arvien retāk lietas tiek izmantotas atkārtoti - piemēram, iespējas stikla burkas izmantot mājas konservējumam un ievārījumu glabāšanai, jo arvien mazāk mājsaimniecību šādā veidā sagatavo pārtikas krājumus.

2.3 Ieteikumi vides reklāmu, sociālo kampaņu veidošanai

Ierobežotais diskusijas apjoms neļāva izvērst to diskusijas daļu, kas bija veltīta populārāko informācijas avotu noskaidrošanai. Lai gan tradicionālo mediju popularitāte krītas, tomēr dažādu paaudžu diskusijas dalībnieki pieminēja, ka regulāri seko gan televīzijas raidījumiem (tika pieminēta Panorāma, Vides fakti), gan klausās radio – visbiežāk automašīnā. Informācija tiek iegūta interneta portālos (delfi.lv, lsm.lv u.c.), tiek izmantoti sociālie tīkli (Facebook,

TikTok, Instagram, youtube etc.), raidieraksti (podkāsti jeb podraides). Vēl joprojām populāras ārpus Rīgas ir vietējās avīzes.

Diskusijas dalībnieki izteica viedokli, ka publiskajā telpā nav pievērsta pietiekama uzmanība smēķēšanas, tabakas produktu, izsmēķu kā atkritumu tēmai. Diskusijas laikā tika demonstrēti iepriekšējās Zaļās jostas sociālās kampaņas materiāli. Diskusiju dalībnieki tos nebija pamanījuši. Tika izteikti viedokļi, ka svarīgi ir ne tikai sniegt informāciju par kādu tēmu, bet arī to mērķtiecīgi adresēt konkrētām sabiedrības grupām un atbilstošā formā.

Viens no diskusijas dalībniekiem (V 2.1.) izteica viedokli, ka sociālajai reklāmai ir jābūt tādai, kas vienlaicīgi gan piesaista uzmanību, emocionāli aizskar un sniedz informāciju. Kā uzrunājošu piemēru viņš minēja kaut kur redzētu atkritumu tvertni izsmēķiem ar veidojumu cigarešu apdzēšanai cilvēka acs formā, ko papildina informācija par smēķēšanas ietekmi uz acu veselību. Visu diskusiju dalībnieki bija vienoti atziņā, ka vēstījumam ir jābūt vienlaicīgi informatīvam un emocionāli uzrunājošam.

Diskusijas noslēgumā tika demonstrēti vides reklāmas piemēri, kurus dalībnieki varēja komentēt. No demonstrētajiem īpaši uzrunāja iespēja “balsot ar izsmēķiem”. No vienas puses, tādā veidā tiek savākti izsmēķi, no otras – tādā veidā var sniegt dažādu informāciju vai piesaistīt uzmanību ar asprātīgu uzrunu. Diskusijas dalībniece no Liepājas ierosināja organizēt akciju un vākt izsmēķus no pludmales smilšu pulksteņa formas tilpnē līdzīgi kā jūras izskalotos dzintara gabaliņus vides objektam pie *Pūt, vējiņi!* estrādes Liepājā.

Emocionāli diskusijas dalībniekus uzrunāja fotoattēli ar bērniem, kuri pludmales smiltīs spēlējās ar izsmēķiem, tos varētu papildināt ar atbilstošu tekstu. Kopumā var teikt, ka diskusijas dalībnieku ievērtību izpelnījās emocionāli uzrunājoši vides reklāmas paraugi, mazāk interese bija par blīvi informatīvi piesātinātiem piemēriem. Viena no dalībniecēm (S1.3.) ieteica veidot uztveres stereotipus atmaskojošu vides reklāmu vizuāli uzrunājošā formā – parādīt kādu objektu no divām pretējām pusēm – ideja interesanta, bet komplicēti atrast adekvātu izpildījumu.

Diskusiju dalībnieki bez jau iepriekš tekstā pieminētajām sociālajām reklāmām pieminēja arī (Latvijas mežu) organizēto Cūkmenu, CSDD reklāmas par drošības uz ceļa tēmām – braukšanu dzērumā, ātruma pārsniegšanu.

Rezumējot, organizējot fokusgrupas diskusiju par šādām tēmām ir jāņem vērā tas, ka ir grūti uzrunāt un motivēt piedalīties diskusijā to sociālo grupu pārstāvjus, kuru rīcība ir nepieņemama. Arī tad, ja izdotos panākt šo grupu pārstāvju piedalīšanos diskusijā, ļoti iespējams, ka viņi izvairītos izteikt sociāli neakceptētus viedokļus arī tad, ja tie raksturotu viņu reālo uzvedību. Fokusgrupas diskusijā neproporcionāli vairāk bija pārstāvēti vides un atkritumu apsaimniekošanas jautājumu risināšanā iesaistīties motivēti cilvēki.

3. EKSPERTU DISKUSIJAS REZULTĀTI

Lai apspriestu aptaujā un fokusgrupu diskusijās secināto un sagatavotu ieteikumus smēķētāju uzvedības maiņai, 2023. gada 14. aprīlī tika organizēta ekspertu diskusija, kurā piedalījās pašvaldību, ministrijas, komunikācijas speciālisti un pētnieki:

- 1) Inga Latkovska - komunikācijas eksperte, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Komunikācijas studiju nodaļas lektore;
- 2) Ieva Strode - socioloģe, pētniece, SIA SKDS;
- 3) Diāna Stendzeniece - Liepājas pilsētas pašvaldība;
- 4) Alise Vecozola - VARAM, projekta “LIFE Waste To Resources IP” vadītāja;
- 5) Jekaterina Milberga – Jūrmalas valstspilsētas pašvaldības Stratēģiskās plānošanas nodaļas vadītāja;
- 6) Līga Dzirnekle – Jūrmalas valstspilsētas pašvaldības Komunikāciju pārvaldes vadītāja;
- 7) Evija Ozola-Ozoliņa – “Zero Waste Latvia” pārstāve;
- 8) Aija Caune, Laima Kubliņa un Signe Jānelšņa – SIA “Zaļā josta” pārstāves.

Ekspertu diskusijas mērķis bija noskaidrot ekspertu profesionālajā pieredzē balstītus ieteikumus par to, kā panākt, ka publiskās vietas netiek piegružotas ar izsmēķiem.

Diskusijas ievadā tās dalībnieki tika īsi iepazīstināti ar aptaujas un smēķētāju fokusgrupu diskusiju galvenajiem secinājumiem. Salīdzinot aptaujas un smēķētāju fokusgrupu diskusiju datus, var secināt, ka kopumā secinājumi ir līdzīgi. Gan aptaujas, gan fokusgrupu diskusijas dalībnieku skatījumā svarīgākais faktors, kas motivē atbrīvoties no izsmēķiem tiem paredzētajās vietās (atkritumu urnās), ir atbilstoša infrastruktūra – labi pamanāmas vietas, kur tos izmest. Kā nozīmīgi uzvedību ietekmējoši faktori tika minēti arī atbilstošs administratīvais regulējums (aizrādījumi, aizliegumi sodi u.c.) un iekšējā pārliecība rīkoties pareizi (nepiegružot vidi). Fokusgrupu diskusijās tika pieminēta arī indivīdu informētība, sabiedrības attieksme, ko ietekmē informatīvi pasākumi, sociālā reklāma, vide reklāma u.c., komunikācija ar dažādām mērķgrupām.

Diskusijas dalībnieku - pašvaldību pārstāvju skatījumā infrastruktūra atkritumu, tajā skaitā izsmēķu, savākšanai ir pietiekami labi attīstīta, bet galvenais iemesls, kāpēc izsmēķi piegružo vidi publiskajās vietās, ir jāmeklē cilvēku uzvedībā un kultūras trūkumā. Īpaši tas tika attiecināts uz iebraucējiem kūrortos, piemēram, Jūrmalā. Diskusijas raisījās arī par to, vai vajadzētu organizēt izsmēķu savākšanu vietās, kur smēķēt ir aizliegts, bet cilvēki tomēr smēķē. Pašvaldību skatījumā zīme par aizliegumu smēķēt noņem atbildību par šo vietu uzturēšanu. Šajās vietās izvietotas atkritumu tvertnes varētu tik uzskatītas par netiešu pamudinājumu tur smēķēt, tāpēc to uzstādīšana ir ļoti apšaubāma. Pašvaldību pārstāvji arī kritiski izteicās par individuāliem izsmēķu savākšanas traucējiem no plastmasas, kas paši varētu kļūt par piesārņojumu.

Lielos pasākumos izsmēķu savākšana bieži vien ir atkarīga no pašu apmeklētāju godaprāta. Jārēķinās ar to, ka šādos pasākumos tiks smēķēts, pat ja tas nav atļauts. Aizliegt vai rēķināties

ar to, ka tiek smēķēts, un ierādīt vairāk vietu, kur drīkst smēķēt, izvietot vairāk atkritumu urnas – tas bija viens no diskusijā apspriestajiem jautājumiem.

Dalībnieku skatījumā aizliegumi, kurus nevar izkontrolēt, nav efektīvi. Drīzāk cilvēkus atbildīgi rīkoties ar izsmēķiem motivētu atbilstoša infrastruktūra (Rīgas centrā, kur atkritumu urnu nav pietiekami daudz) un iekšējā kultūra – īpaši mikrorajonos pie mājām pieejamie lieli konteineri, līdz kuriem izsmēķus var aiznest. Vienas no dalībniecēm skatījumā motivējoši varētu būt arī apkārtējo neiecietība, ziņošana un aizrādīšana par piegružošanu ar izsmēķiem.

Komunikācijas eksperte diskusijā aicināja sabiedrībai vairāk atgādināt par smēķēšanas kaitīgumu kā tādu (“t.i., pakāpties vienu soli atpakaļ”), iesaistot kampaņā VM un SPKC. Ekspertes skatījumā, kaunināšana par izsmēķu nomešanu atstāj nelielu ietekmi. Rīcība ar izsmēķiem ir jāuzlūko kā daļa no attieksmes pret vidi kopumā. Visi eksperti uzsvēra to, ka piegružojuma ar izsmēķiem mazināšanai svarīgi ir vairāk uzrunāt un izglītēt sabiedrības pārstāvjus, panākot attieksmes maiņu. Viena no ekspertēm uzsvēra, ka svarīgi ir strādāt ar jauniešiem un bērniem, iesaistīt izglītības sistēmu, veidot sadarbību ar Lielo talku.

Diskusijas laikā iezīmējās problēma, ka publiskās vietas ir dažādu iestāžu pārziņā. Pašvaldība rūpējas par savām, attiecīgi Latvijas valsts meži, Latvijas dzelzceļš u.c. – par savām teritorijām u.c. Tāpat pašvaldību pārstāvji norādīja uz to, ka pašvaldībām ir plašas atbildības jomas, tāpēc nav iespējams izkontrolēt visu. Īpaši vasarā, kad piemēram, pašvaldības policijas prioritāte ir drošība uz ūdens, slīcēju glābšana u.tml.

Eksperti aicināja atrast līdzsvaru starp izglītojošām, uz nākotni orientētām aktivitātēm ilgtermiņā, sadarbojoties ar VM un SPKC, Saeimu, kur pašlaik tiek izstrādāts tiesiskais regulējums alternatīvo tabakas izstrādājumu aprītei, un īstermiņa pasākumiem – kā uzturēt tīras publiskās vietas. Ir svarīgi mainīt domāšanas veidu, lai katrs savāktu savus izsmēķus, suņu izkārnījumu u.tml. Sodi nav iedarbīgi, vairāk jāuzrunā to sabiedrības daļu, kas spēj spriest. Efektīvas ir ilglaicīgas komunikācijas kampaņas (Cūkmens ir apmēram 30 gadus ilgs projekts, kas devis rezultātu). Ir svarīgi veidot integrētus pasākumu kopumus ne tikai par cigarešu izsmēķiem, bet par atkritumiem vispār. Dalībnieki atzina, ka vides objektiem jābūt gan informatīviem, gan praktiskiem. Atraktīvi, informatīvi atkritumu savākšanas infrastruktūras objekti kopā ar komunikācijas kampaņu varētu “panemt sabiedrību”.

Komentējot fokusgrupu dalībnieku ieteikumus uzvedības maiņai, eksperti minēja, ka tie ir katras labas komunikācijas kampaņas pamatā un ir attīstāmi - detalizējami:

- ▽ Veidot izpratni par vides piesārņojumu ar izsmēķiem un sabiedrības neiecietīgu attieksmi pret smēķēšanu un apkārtnes piesārņošanu – tas ir svarīgākais nosacījums uzvedības maiņai;
- ▽ Informatīvajam vēstījumam ir jābūt ļoti konkrētam un precīzi mērķētam, lai tas uzrunātu konkrētas mērķgrupas – bērnus, pusaudžus, dažādu paaudžu cilvēkus;
- ▽ Vairāk informēt par izsmēķu kaitīgumu - sabiedrībā vēl joprojām nav pietiekamas izpratnes par cigarešu izsmēķu kaitējumu videi ilgtermiņā;
- ▽ Vairāk pievērst uzmanību izsmēķu (smēķēšanas pārpalikumu, tabakas produktu) kā atkritumu tēmai - publiskajā telpā tam nav pievēsta pietiekama uzmanība;

▽ Kampaņās gan jāpiesaista uzmanība, gan emocionāli jāaizskar un jāsniedz informācija. Tāpat ir svarīgi, lai viena ziņa / kampaņa izskanētu dažādos medijos. Kā norāda viena no komunikācijas ekspertēm, “lai mainītu domāšanu, viena ziņa ir jādzird no vismaz sešiem avotiem”.

Arī atsevišķi fokusgrupu dalībnieku ieteikumi ekspertu skatījumā tika novērtēti pozitīvi (“lai gūtu rezonansi, nepieciešams notikums”):

- ▽ Iespēja “balsot ar izsmēķiem”;
- ▽ organizēt akciju un vākt izsmēķus no pludmales smilšu pulksteņa formas tilpnē līdzīgi kā jūras izskalotos dzintara gabaliņus vides objektam pie Pūt, vējiņi! estrādes Liepājā;
- ▽ Veidot uztveres stereotipus atmaskojošu vides reklāmu vizuāli uzrunājošā formā – parādīt kādu objektu no divām pretējām pusēm – ideja interesanta, bet komplicēti atrast adekvātu izpildījumu;
- ▽ Atkritumu tvertne izsmēķiem ar veidojumu cigarešu apdzēšanai cilvēka acs formā, ko papildina informācija par smēķēšanas ietekmi uz acu veselību;
- ▽ Emocionāli diskusijas dalībniekus uzrunāja fotoattēli ar bērniem, kuri pludmales smiltīs spēlējās ar izsmēķiem, tos varētu papildināt ar atbilstošu tekstu. Diskusijas raisījās par ieteikumu dramatisēt vēstījumu, lai piesaistītu uzmanību (kā, piemēram, smēķētāja plaušu salīdzināšana ar nesmēķētāja plaušām). Vienlaikus pašvaldību dalībnieki norādīja, ka viņi šādu reklāmu nevēlētos izvietot savās pludmalēs, lai neasociētu šo vietu ar izsmēķiem.

Viena no ekspertēm ieteica izmantot pašvaldību izdevumus, tajos regulāri publicējot sleju par šo tēmu vai atkritumu tēmu kopumā. Kā efektīva tika ieteikta informācijas izvietošana ērti pamanāmās vietās - pludmales kabīnēs, sabiedriskajā transportā. Vienlaikus pašvaldību pārstāvji minēja, ka tā varētu bojāt kabīņu krāsojumu.

Noslēgumā tika pausti ieteikumi informācijas efektīvākai izplatīšanai:

- ▽ Identificēt katrai mērķgrupai efektīvākos informācijas kanālus;
- ▽ Identificēt grupas, kuras biežāk atbrīvojas no izsmēķiem neatbilstošā veidā, uzrunāt tās īpaši;
- ▽ Vairāk informēt par izsmēķu kaitīgumu un ietekmi uz vidi;
- ▽ Centralizēti sagatavot informāciju, kuru pašvaldības varētu izmantot savās komunikācijas kampaņās;
- ▽ Saglabāt pilsētas, kūrorta tēlu, neveidot negatīvu publicitāti šajās kampaņās.

SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

Šī pētījuma **mērķis** bija veikt socioloģisku pētījumu, sagatavot novērtējuma ziņojumu par smēķētāju uzvedību un tabakas izstrādājumu lietošanas paradumiem un piegružošanu publiskās vietās Latvijā, kā arī izstrādāt ieteikumus smēķētāju uzvedības maiņai. Pētījumu izstrādāja SIA “AC Konsultācijas” pēc SIA “Zaļā josta” pasūtījuma (iepirkuma Nr. ZJ 2022/02/LIFE20 IPE/LV/000014 LIFE).

Pētījumā tika izmantotas šādas **datu ieguves metodes**:

- ▽ Latvijas iedzīvotāju smēķētāju, kuri ir 18 un vairāk gadus veci, interneta aptauja, kurā kopskaitā analizētas 513 respondentu atbildes;
- ▽ Trīs kvalitatīvās padziļinātās fokusgrupas diskusijas ar smēķētājiem, kuri ir vecumā 18 un vairāk gadi;
- ▽ Viena ekspertu diskusija ar pašvaldību, ministrijas, komunikācijas speciālistiem un pētniekiem.

Pētījumā tika izvirzīti četri pētnieciskie jautājumi. Turpinājumā apkopotas atbildes uz tiem.

5) Kādi ir smēķētāju uzvedības paradumi, īpaši smēķējot publiskās vietās?

Jautājumā par dažādu tabakas izstrādājumu lietošanu 43% aptaujāto smēķētāju norādījuši, ka parasti lieto tradicionālās cigaretes, vēl 29% tās lieto dažreiz, tomēr kopumā respondentu vidū pat nedaudz populārāki ir citi tabakas izstrādājumi, kas ietver e-cigaretes, ūdenspīpes, tabakas/beztabakas nikotīna spilventiņus – tos parasti lieto 40% respondentu, bet dažreiz – 35% aptaujāto. Karsējamās tabakas vienības ir vērtējamas kā mazāk populāras – 17% aptaujāto tās lieto parasti, bet 20% – dažreiz. Cigāri un cigarillas ir visnepopulārākie tabakas izstrādājumi – tos parasti lieto tikai 2%, bet dažreiz – 19% aptaujāto. No aptauātajiem 31% norāda, ka smēķē paciņu cigarešu dienā vai vairāk, 34% smēķē dažas cigaretes dienā, bet 35% smēķē mazāk – neregulāri.

Vispopulārākā vieta smēķēšanai ir brīvā laika saviesīgie pasākumi (to atzīmējuši 93% respondentu), pagalms pie dzīvesvietas (84%), smēķēšana ārpus telpām, pastaigas laikā, parkā, skvērā (76%) un smēķēšana atpūtā pie dabas (72%). Arī diskusijās dalībnieki norāda kopumā līdzīgas atbildes – viņi parasti smēķē ārā, t.sk. pie dzīvesvietas, pa ceļam uz/no darbu, darbavietās – īpaši tam atvēlētās vietās, arī parkos un sabiedriskā transporta pieturvietās.

6) Kādi ir visvairāk piegružoto publisko vietu tipi mērķa grupas skatījumā?

Aptaujāto skatījumā kā vispiegružotākie ar izsmēķiem novērtēti tuneli, apakšzemes gājēju pārejas (69% respondentu tos vērtē kā piegružotus vai drīzāk piegružotus ar izsmēķiem), kam seko sabiedriskā transporta pieturvietu nojumes (57%) un pilsētas autostāvvietas (53%).

Diskusijās kā īpaši piegružotas vietas ar izsmēķiem tika minētas ielas, lielveikalu autostāvlaukumi, kuri ir slikti uzturēti (kopti) un kur autovadītāji bieži iztukšo mašīnu pelnutraukus. Arī nelielās dzelzceļa stacijas, kuras ir slikti uzturētas (koptas). Pasažieri pirms iekāpšanas vilcienā izsmēķus bieži vien nomet tieši uz perona, jo uz peroniem nav atkritumu urnu, bet smēķētāji cenšas pirms iekāpšanas vilcienā vēl ievilkāt pēdējo dūmu.

Diskusijās kā ar izsmēķiem piegružota vieta tika minēta Vecrīga, krastmala, īpaši pēc lieliem publiskiem pasākumiem. Kritiski tiek vērtēta pilsētvides tīrība un atkritumu urnu pieejamība Rīgā. Pat tās atkritumu tvertnes, kas ir novietotas pie mājām, nav tehniskā kārtībā, atkritumi no tām izkrīt. Pēc diskusijas dalībnieku domām, publiskajos pasākumos atkritumu savākšana ir slikti organizēta. Ir jāreķinās ar to, ka šajos pasākumos, kas ir ilgstoši, cilvēki smēķēs neatkarīgi no tā, vai tas ir atļauts, vai nē. Tāpēc šādos pasākumos vajadzētu ierādīt vairāk vietu smēķēšanai un organizēt izsmēķu savākšanu. Publiskajos pasākumos var piesaistīt īpašus smēķēšanas vietu ierīkotājus un apsaimniekotājus.

Ārpus Rīgas ar izsmēķiem īpaši piegružotas vietas tika pieminētas neoficiālas atpūtas vietas pie ūdenskrātuvēm, par kuru uzturēšanu un uzkopšanu neviens nav atbildīgs, bet kuras cilvēki aktīvi izmanto. Kā ļoti piegružotas tika minētas arī nelielas automašīnu apstāšanās vietas ceļu malās, kurās atkritumu tvertnes gan var būt izvietotas (bet ne vienmēr), bet tās netiek regulāri iztukšotas un uzkoptas. Tāpat tika pieminēti nelieli vietējas nozīmes apskates objekti, kuru tuvumā stāvlaukumi nav uzkopti, sabiedriskā transporta pieturvietas, kurās arī bieži vien garāmbraucošie transporta līdzekļi apstājas un izmanto tās kā vietas, kur atbrīvoties no atkritumiem, tajā skaitā izsmēķiem. Atkritumu tvertnes šajā vietās ir pārpildītas. Ļoti piesārņotas ar izsmēķiem ir pludmales, īpaši pie jūras. Smēķētāji ļoti bieži aprok izsmēķus smiltīs, kur tos atrod putni, mazi bērni, kas ar tiem var sākt spēlēties. Izsmēķi bieži tiek ieskaloti jūrā.

7) Kuri ir tie gadījumi, kad izsmēķi nonāk dabā, nevis atkritumu konteinerā, un kas tam ir pamatā?

Aptaujā visbiežāk respondenti norādījuši, ka, ja tuvumā nav atkritumu tvertnes, viņi vai nu nesmēķē, vai savāc izsmēķus un nes sev līdzī līdz atkritumu tvertnei (vietai, kurā varu no tiem atbrīvoties) – tā vienmēr vai bieži rīkojas 68% aptaujāto (44% - vienmēr, 24% - bieži). Vienlaikus aptaujā ir novērojamas situācijas, kad izsmēķi tiek izmesti vidē:

- ▽ 27% aptaujāto (9% vienmēr un 18% bieži) izmet izsmēķus notekā, aprok smiltīs /sniegā u.tml., tādējādi cenšoties nepiegružot vidi;
- ▽ 9% aptaujāto (2% vienmēr un 7% bieži) izsmēķi nomet zemē, ja tur jau ir piegružots, nemeklējot atkritumu tvertni;
- ▽ 8% aptaujāto (1% vienmēr un 7% bieži) izsmēķi vienkārši nomet zemē, ja tuvumā nav atkritumu tvertnes.

Dažādu demogrāfisko grupu griezumā sievietes biežāk norādījušas, ka nepiegružo apkārtni ar izsmēķiem, un personas ar augstāko izglītību biežāk norāda, ka nesmēķē / savāc izsmēķus un

nes sev līdzīd atkritumu tvertnei (vietai, kurā var no tiem atbrīvoties), ja tuvumā nav atkritumu tvertnes. Cenšoties nepiegružot mazliet biežāk izsmēķus notekā izmet vai aprok smiltīs/sniegā u.tml. aptaujātie, kam ir 45 vai vairāk gadi. Reģionālā griezumā un dalījumā pēc respondenta sarunvalodas ģimenē šajā aptaujā netika novērotas būtiskas atšķirības atbildēs.

Diskusijās dalībnieki kopumā no izsmēķiem atbrīvojas tiem paredzētās vietās. Vienlaikus daži dalībnieki atzinās, ka ir bijušas situācijas, kad arī paši ir nepieņemamā veidā atbrīvojušies no izsmēķiem (“aprakuši” zemē, iemetuši notekā), jo tuvumā nebija atkritumu tvertnes, bet ilgstoši nēsāt līdzīd izsmēķus ir apgrūtināši. Tas vēlreiz apliecina, ka atbilstoša infrastruktūra ir svarīgs nosacījums videi draudzīgu uzvedības modeļu nostiprināšanā.

8) Kas smēķētājus uzrunātu un liktu mainīt savus paradumus, lai mazinātu izsmēķu piegružojumu dažādās publiskās vietās, ko skar Direktīvas 2019/904 tvērums?

Aptaujātie norāda, ka izmest izsmēķus tam paredzētajās vietās, biežāk motivē tas, ka atkritumu urna ir viegli pamanāma un atrodas tuvu (66% aptaujātie), ka viņiem ir iekšējā pārliecība, ka nepiegružojot viņi rīkojas pareizi (64%), kā arī tāpēc, ka, viņuprāt, izsmēķi rada kaitīgu ietekmi uz vidi (48%). Savukārt retāk aptaujātie atzīmējuši, ka publiskajā telpā izvietoti aizliegumi tur nomest izsmēķus, mudina viņus no izsmēķiem atbrīvoties tam paredzētās vietās (14%).

Sodi, apkārtējo nosodījums un atraktīvas norādes izmest izsmēķus tiem paredzētās vietās pozitīvi ietekmē ceturtdaļu aptaujāto. Atsevišķi aptaujātie uzskata, ka sakopta vide mudina tur nenomest izsmēķus, pārnēsājamas personiskās izsmēķu urnas un izsmēķu depozīta sistēma varētu mazināt vides piesārņošanu. Respondentus, kuri atzīmējuši, ka izsmēķus utilizē nepareizi, biežāk nekā citus izmest izsmēķi tam atbilstošā vietā motivē viegli pieejamas un pamanāmas atkritumu urnas, norādes un sodi par piegružošanu, savukārt retāk motivē iekšējā pārliecība par to, ka rīkojas pareizi un apziņa par izsmēķu kaitīgo ietekmi uz vidi. Vienlaikus 3% aptaujāto nekas nepamudina izmest izsmēķus tiem paredzētajās vietās.

Diskusijās dalībnieki (smēķētāji) arī norāda, ka uzvedības maiņai ir svarīga pieejama atbilstoša infrastruktūra – atkritumu tvertnes, līdzīgi kā aptaujātie. Dalībnieku vidū nav vienprātības par nepieciešamību ieviest stingrākus sodus par smēķēšanu un izsmēķu ieviešanu neatļautās vietās. Dalībnieki uzskata, ka jāveicina sabiedrības neiecietīgāka attieksme pret apkārtnes piesārņošanu ar izsmēķiem, jāveicina izpratne par izsmēķu kaitīgumu videi. Diskusijas dalībnieki izteica viedokli, ka publiskajā telpā nav pievērsta pietiekama uzmanība smēķēšanas, tabakas produktu, izsmēķu kā atkritumu tēmai.

Pētījuma gaitā tika gūti dažādi **ieteikumi** smēķētāju uzvedības maiņai. Apkopojot aptaujā un fokusgrupas diskusijās iegūto informāciju, var secināt, ka atbilstošas infrastruktūras pieejamība ir ļoti svarīgs nosacījums tam, lai publiskās vietās izsmēķi tiktu savākti un nepiegružotu apkārtni. Otra nozīmīga faktoru grupa ir formālie noteikumi – administratīvais regulējums (likumi, noteikumi, dažādu soda sankciju pielietojums u.c.). Tomēr ne mazāk svarīgi uzvedību ietekmējoši faktori ir neformālie noteikumi un normas (institucionālie faktori), kas balstās uz

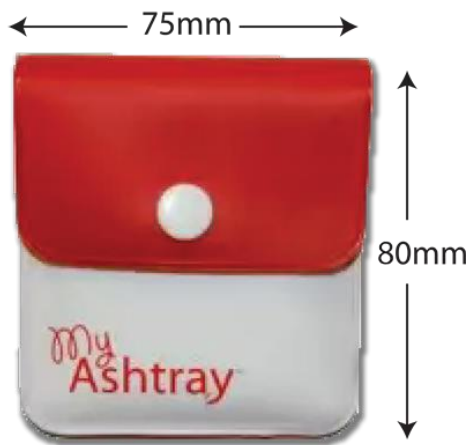
ikdienas paradumiem, izpratni par tradīcijām, vērtībām, zināšanām. Tie ir daudz grūtāk realizējami, jo balstās uz dažādu mērķgrupu informētību, izpratni par samērā sarežģītiem procesiem, kas norisinās dabā, līdzdalību un sociālu spiedienu, kolektīvu darbību veicināšanu u.tml., kas prasa sistemātiskus ilgtermiņa pasākumus, precīzi mērķētus atbilstoši dažādu sociālo grupu īpatnībām.

Ar infrastruktūru saistītie ieteikumi:

- 4) **Nodrošināt un uzturēt pastāvīgu, atbilstošu infrastruktūru izsmēķu izmešanai, īpaši Rīgā.** Tas gan aptaujā, gan diskusijās tika definēts kā priekšnosacījums videi draudzīgu uzvedības modeļu nostiprināšanā. Papildus tam, rekomendējamas divas rīcības:
 - a. jāveicina dialogs un ciešāka sadarbība starp dažādām iesaistītajām pusēm (zemes īpašniekiem) publiskās atkritumu infrastruktūras uzstādīšanā un apsaimniekošanā, jo šobrīd efektīvi plānotu un uzturētu atkritumu tvertņu apsaimniekošanu kavē sadrumstalotība atbildībās. Piemēram, pārvietojoties pa salīdzinoši nelielu teritoriju no sabiedriskā transporta pieturas līdz pludmalei, cilvēks šķērso dažādu resoru - sabiedriskā transporta uzņēmuma, pilsētas pašvaldības un akciju sabiedrības Latvijas valsts meži pārziņā esošas teritorijas ar atšķirīgu atkritumu apsaimniekošanas režīmu.
 - b. pašvaldībām savos saistošajos noteikumos zemes īpašniekam rekomendējams uzlikt par pienākumu sakopt savu teritoriju, t.sk. uzstādot un apsaimniekojot atkritumu tvertnes vai nodrošinot regulāru teritorijas sakopšanu.
- 5) **Vietās, kurās neorganizēti pulcējas liels skaits smēķētāju un kur, neskatoties uz aizliegumu smēķēt, tomēr tiek smēķēts un ar izsmēķiem tiek piesārņota vide, piemēram, pludmalēs un publiskos pasākumos, nepieciešams problēmas risinājums:**
 - a. pašvaldībām / pasākuma organizatoriem izvērtēt iespēju organizēt speciālas, nošķirtas **zonas smēķētājiem, nodrošinot nepieciešamo infrastruktūru izsmēķu izmešanai** un tādējādi uzturot tīrību šajās teritorijās. Pētījumā tika novērots, ka pašvaldības un pasākumu rīkotāji savā ziņā “piever acis” uz reālo situāciju izsmēķu problēmu publiskās vietās, baidoties sekmēt smēķēšanu, izvietojot attiecīgu infrastruktūru un baidoties sabojāt savu publisko tēlu ar emocionāli uzrunājošām kampaņām un vides objektiem.
 - b. ņemot vērā izsmēķus kā vienu no atkritumu grupām, **noteikt par pienākumu publiskajos pasākumos tomēr noteikt vietas smēķēšanai un nodrošināt to atbilstošu uzkopšanu** (servisa pakalpojumu) līdzīgi kā ar publiskajām tualetēm u.tml. Lai gan izsmēķi kā atkritumi parasti nonāk kopējā sadzīves atkritumu apjomā un tiek utilizēti kopā, brīvdabas pasākumos ir grūti kontrolēt situāciju. Šajos pasākumos, kuros visbiežāk ir aizliegts smēķēt, šo aizliegumu ir grūti kontrolēt. Nikotīna atkarīgie tomēr meklēs iespēju smēķēt, jo pasākumu norise ir ilgstoša un bieži vien ir izklaidēta samērā plašās teritorijās. Rezultātā tiek smēķēts, kur pagadās, un apkārtne pēc pasākumiem ir piegrūzota ar izsmēķiem.

6) Veicināt personisko, vairākkārt izmantojamo, līdzī nēsājamo izsmēķu urnu lietojumu smēķētāju vidū kā alternatīvu atkritumu tvertņu neesamības gadījumā, tādējādi nodrošinot iespēju atbrīvoties no izsmēķiem tam paredzētā veidā un mazinot vides piesārņojumu gadījumos, kad tuvumā nav atkritumu tvertnes. Šajā sakarā rekomendējamas trīs rīcības:

- a. noteikt par pienākumu cigarešu ražotājiem vienlaikus ar cigarešu tirdzniecību kā sociāli atbildīgiem uzņēmumiem nodrošināt saviem patērētājiem pārnēsājamas, vairākkārt lietojamas mini atkritumu urnas (ar uzsvāru uz atkārtotu izmantošanu, lai pārmērīgi neveicinātu jaunu atkritumu ražošanu), piemēram, silikona maciņus - šāda prakse ir visai izplatīta Lielbritānijā, kur tiek popularizēta šādu maciņu izmantošana izsmēķu savākšanai;

1. attēls. Avots: <https://www.myashtray.com/>

- b. noteikt par pienākumu cigarešu ražotājiem popularizēt pārnēsājamās, personiskās izsmēķu urnas smēķētāju vidū, jo daļa smēķētāju nav informēti par to esamību; vienlaikus vērst patērētāju uzmanību uz to, ka izsmēķis ir kaitīgs videi un no tā nepieciešams atbrīvoties tam paredzētā veidā;
- c. iespējams, izvērtēt iespēju ieviest depoziņa sistēmu personiskajām, līdzī pārnēsājamajām izsmēķu urnām, lai sekmētu to otreizēju pārstrādi / izmantošanu.

Ar formālajiem noteikumiem - administratīvajām procedūrām saistītie ieteikumi:

- ▽ Valsts Vides dienestam popularizēt savu izstrādāto mobilo lietotni – Vides SOS aplikāciju / interneta vietni (<http://www.videssos.lv/>), lai jebkurš ātri varētu paziņot Valsts Vides dienestam par pārkāpumiem pret vidi, t.sk. piegružojumu ar izsmēķiem. Tajā ir iespēja sekot līdz ziņojumā ietvertās informācijas izpildes statusam.
- ▽ Pašvaldībām, t.sk. pašvaldību policijām, Latvijas Valsts mežiem, Latvijas Valsts ceļiem izvērtēt iespēju plašāk organizēt videonovērošanu / paplašināt veikto videonovērošanas ierakstu izmantošanu nomaļākās vietās, lai kontrolētu nelegālu atkritumu izmešanu, t.sk. piegružošanu ar izsmēķiem. Gadījumos, kad videonovērošana tiek veikta, pusēm jāpārrunā kārtība, kādā dati tālāk tiek apstrādāti un

izmantoti sodu piemērošanai saskaņā ar personas datu aizsardzību. Vienlaikus jāvērtē atbildīgo iestāžu kapacitāte izkontrolēt šos gadījumus un piemērot sodus.

Ar informatīvi – izglītojošiem pasākumiem saistītie ieteikumi:

- ▼ **Centralizēti sagatavot informāciju, kuru pašvaldības varētu izmantot** komunikācijas kampaņās, lai vērstu uzmanību gan uz smēķēšanu, gan izsmēķu negatīvo ietekmi uz vidi:
 - saturu attiecībā uz smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz smēķētāja un apkārtējo veselību rekomendējams sagatavot Slimību profilakses un kontroles centram sadarbībā ar Veselības ministriju, kā tas tiek veikts līdz šim;
 - saturu attiecībā uz izsmēķu kaitīgo ietekmi uz vidi - par smēķēšanas pārpalikumu radīto kaitējumu videi ilgtermiņā, par tabakas produktu kā atkritumu tēmu – rekomendējams sagatavot vai nu Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai, vai cigarešu ražotājiem / Ražotāju atbildības sistēmas uzņēmumiem.
- ▼ Centralizēti **sagatavot vadlīnijas informācijas kampaņai**, ietverot šādus aspektus:
 - (1) Kā uzrunāt sabiedrību un noteiktas grupas komunikācijas kampaņā? Vērst uzmanību nevis uz kaunināšanu, bet informēšanu un aicinot uz pozitīvu rīcību, piemēram, izmantojot saukli – *Rūpējoties par vidi, izmet izsmēķi atkritumu tvertnē!*

Eksperti un diskusijas dalībnieki - smēķētāji uzsver, ka vēstījumam jābūt pārdomātam, informatīvam, konkrētam, t.sk. vieglā valodā ar norādi uz plašāku informāciju. Tiek ieteikti atraktīvi un informatīvi atkritumu savākšanas infrastruktūras objekti, piemēram, atkritumu tvertnes cigaretes formā (2. skatīt attēlu) vai citi risinājumi, kā piemēram, iespēja vākt izsmēķus un balsot ar tiem par jebkādu jautājumu (skatīt 3. attēlu), akcija, kurā mudina sabiedrību vākt izsmēķus no pludmales smilšu pulksteņa formas tilpnē, līdzīgi kā jūras izskalotos dzintara gabaliņus vides objektam pie Pūt, vējiņi! estrādes Liepājā.

2. attēls. Avots: petagadget.com

3. attēls. Avots: Hubbub Enterprise Lielbritānija, 2020

Tāpat tiek ieteikts veidot atkritumu tvertnes izsmēķiem ar veidojumu cigarešu apdzēšanai cilvēka acs formā, ko papildina informācija par smēķēšanas ietekmi uz acu veselību, izmantot kampaņas fotoattēlus ar bērniem, kuri pludmales smiltīs spēlējas ar izsmēķiem, tos papildinot ar atbilstošu tekstu, dramatisēt vēstījumu, lai piesaistītu uzmanību (kā, piemēram, smēķētāja plaušu salīdzināšana ar nesmēķētāja plaušām).

4. attēls. Avots: webseasoning.com

5.attēls. Avots: Bags Revolt

- (2) Cik bieži vajadzētu uzrunāt sabiedrību? Izmantot mārketinga teoriju attiecībā uz to, cik reizes informācija ir jāpublicē, lai tā sasniegtu lietotāju, kā arī ņemt vērā to, ka konkrēts vēstījums ir jāsaņem no vismaz sešiem dažādiem kanāliem, lai tas iedarbotos uz lietotāju. Tiek ieteikts dažādot un vienlaikus izmantot vairākus (pēc iespējas lielāku skaitu) informācijas avotus. Diskusijās eksperti norāda, ka ir būtiski organizēt ilglaicīgas komunikācijas kampaņas, jo tās ir efektīvākas, par piemēru nosaucot Cūkmena kampaņu teju 30 gadu garumā.
- (3) Kur izvietot informāciju, kādi ir ieteicamie kanāli, kurus drīkst izmantot un kurus nedrīkst izmantot? Piemēram, var tikt izmantoti šādi informācijas kanāli: sabiedriskais transports; dažādas iestādes, kurās cilvēki uzskatās rindās un aiz gara laika labprāt skata dažādus bukletus; pašvaldību avīzes – uzturot regulāras slejas, kas vērš uzmanību atkritumu tēmai; influenceri un viedokļu līderi konkrētās sociālajās grupās, raidījumi un to ieraksti, piemēram, Vides fakti, u.c..

Neapšaubāmi, visus šos kanālus iespēju robežās vajadzētu izmantot. Šis pētījums kārtējo reizi apliecina, ka ir grūti atrast universālas pieejas (gan vēstījuma saturā, gan mērķauditorijas ziņā) izsmēķu kā atkritumu problēmai. Katrai grupai ir jāadresē tai piemērots vēstījums, kā galvenās tēmas iezīmējot smēķēšanas ierobežošanu, īpaši publiskajā vidē, izsmēķu kā īpaša atkritumu veida kaitīgumu apkārtējai videi, nepieciešamību pievērst īpašu uzmanību šim atkritumu veidam, aplūkojot to kopējā vides jautājumu kontekstā. Gan paradumu maiņa, gan izpratnes par vides jautājumiem veidošana jau katra pati par sevi ir ļoti komplicēta. Tajā pašā laikā arī šajā pētījumā iezīmējās nepieciešamība dažādas mērķgrupas uzrunāt atšķirīgi. Dažādu paaudžu un ar atšķirīgu izglītības līmeni pārstāvjiem ir atšķirīga izpratne par vides jautājumiem, tajā skaitā izsmēķiem kā atkritumiem. Gados jaunākie un izglītotākie labāk apzinās izsmēķu bīstamību videi un nepieciešamību pievērst īpašu uzmanību to utilizācijai, savukārt gados vecākie iedzīvotāji un ar zemāku izglītības līmeni biežāk neizprot atkritumu šķirošanas principus, izvēlas videi bīstamus atkritumu utilizācijas veidus (piemēram, plastmasas sadedzināšanu), jo neizprot to, kā mainīties atkritumu sastāvs un to bīstamība videi laika gaitā. Neapšaubāmi, efektīvākais veids, kā samazināt publisko telpu piegružojumu ar izsmēķiem, ir samazināt smēķēšanas izplatību sabiedrībā. Lai to panāktu, ir jāspēj uzrunāt pusaudžus jauniešus, lai tie nesāk smēķēt. Tas nav vienkārši, jo sabiedrībā attieksme pret smēķēšanu ir ambivalenta. Tajā pašā laikā smēķētājus ar daudzu gadu stāžu un smagu nikotīna atkarību būs ļoti grūti pārliecināt atteikties no šī netikuma. Tāpat ir jāspēj sniegt sistemātisku atbalstu tām smēķētāju grupām, kas vēlas atbrīvoties no šīs atkarības – gan cilvēkiem, kas izvēlas veselīgāku dzīvesveidu, gan it īpaši grūtniecēm un ģimenēm, kuras plāno ģimenes pieaugumu. Katra mērķgrupa jāuzrunā tai piemērotākajā veidā un caur tai atbilstošākajiem kanāliem. Lai noteiktu šo vēstījumu saturu, tam atbilstošāko formu un izplatīšanas kanālus, būtu jāveic speciāli, padziļināti pētījumi.

Publisko vietu piegružošanas ar izsmēķiem ierobežošanas izpēte atklāja, ka bieži vien institūcijas, kuras ir atbildīgas par šo vietu uzturēšanu, atsevišķus vides reklāmas veidus uztver sensitīvi. Ir saprotamas bažas par to, ka uzlīmes var bojāt, piemēram, pārgērbšanās kabīnes pludmalē, tomēr diskutabla šķiet emocionāli uzrunājošas reklāmas interpretācija kā pašvaldības diskreditācija. Piemēram, demonstrējot attēlus ar bērniem, kuri spēlējas ar pludmales smiltīs atrastiem izsmēķiem, pašvaldību pārstāvji tos interpretē kā vēstījumu, ka pludmales ir netīras. Līdzīgi tika interpretēti arī aicinājumi organizēt publiskas talkas izsmēķu savākšanai pludmalē.

Jāsecina, ka universālu gan satura, gan pasniegšanas veida un mērķauditorijas ziņā sociālās reklāmas vēstījumu izveidošana ir ļoti komplicēts uzdevums, kas nepieciešamo resursu ziņā ievērojami pārsniedz šajā pētījumā pieejamos. Tādēļ līdztekus padziļinātiem pētījumiem rekomendējams veikt jau veiktu / esošu kampaņu pieredzes analīzi, izvērtējot, kādas pieejas kopumā strādā (vēstījums, avoti, laika rāmji, kuros vislabāk uzrunāt, u.c.) un kādas – nestrādā. Veiksmīgās pieejas ir iespējams pārņemt un adaptēt attiecībā uz izsmēķu tēmu, tāpat ieteicams veikt ārvalstu labo prakšu izpēti.

- Attiecībā uz efektīvākajiem informācijas kanāliem un nodošanas metodēm dažādu sociālo grupu griezumā sadarbībā ar komunikācijas pētniekiem veikt padziļinātu literatūras avotu izpēti – analizēt iepriekš veiktus pētījumus par to, kas dažādu grupu gadījumā ir efektīvākās sasniegšanas un uzvedību ietekmējošā metodes.

Ieteicamas pašvaldību līmenī identificēt aktuālās problēmas un meklēt tām atbilstošus risinājumus. Jāapzinās, ka bieži vien problēmas un to risinājumi ir specifiski konkrētiem apstākļiem. Piemēram, laivošanas sezonas laikā aktuāla ir atpūtas vietu ierīkošana un uzturēšana tieši laivotājiem – gan ģimenēm ar bērniem, gan makšķerniekiem u.c., organizējot arī atkritumu savākšanu. Ierīkojot īpašas atpūtas vietas, tiek ierobežota haotiska krastmalu piegružošana. Īpašnieki (privātie, pašvaldības u.c.) organizē šo vietu uzturēšanu, kā liecina LU SZF SPPI pētnieku veiktais pētījums par dažādu grupu interešu saskaņošanu dabas resursu kopīgā apsaimniekošanā tūrisma objektos Gaujas Nacionālajā parkā¹, dažādu grupu intereses tiek saskaņotas kopīgo resursu pārvaldībā.

Vienlaikus eksperti atzīst, ka vēsturiski caur dažādiem kanāliem, piemēram, filmām un filmu varoņiem ir provocēta rīcība, ka izsmēķi nomest ir “stilīgi” un tā darīt ir pieņemami. Līdz ar to mainīt gadiem un gadu desmitiem iesakņojušos uzvedību ir patiesi liels izaicinājums, t.sk. uz izsmēķu utilizēšanu atbildīgi.

- ▽ Kopumā secināms, ka mūsdienās sabiedrība ir aizvien imūnāka pret informāciju tās pārbagātības dēļ. Līdz ar to **ir nepieciešami krietni lielāki līdzekļi informācijas**

¹ Kopīgo resursu pārvaldība krīžu saplūšanas laikā,

https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/aktualitates/2023/Kopigo_resursu_parvaldiba.pdf

kampanām par izsmēķiem, salīdzinot ar tiem, kas ir plānoti no ieņēmumiem, kuri tiks gūti no cigarešu ražotājiem ražotāju atbildības sistēmas ietvaros.

- ▽ **Pastāvīgi un sadarbojoties izplatīt informāciju un izglītot sabiedrību par smēķēšanas kaitīgumu un cigarešu galaproduktu kaitīgo ietekmi uz vidi**, ja tie tiek nomesti dabā. Informācijas izplatīšanā ir jāsadarbojas dažādām iesaistītajām pusēm: cigarešu ražotājiem / Ražotāju atbildības sistēmas uzņēmumiem, Slimību profilakses un kontroles centru un Veselības ministriju, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju un Valsts Vides dienestu, pašvaldībām un NVO, uzņēmumiem savu darbinieku līmenī u.c. organizācijām pēc nepieciešamības. Vissekmīgāk šī sadarbība notiktu, ja sadarbotos visas minētās puses, katra ar saviem resursiem – Ražotāju atbildības sistēmas ietvaros finansētos pasākumus informatīvi atbalstītu Veselības ministrija, Slimību profilakses un kontroles centrs u.c. nozares institūcijas, veidojot pasākumus ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un pašvaldību iesaisti.
- ▽ **Pastāvīgi aicināt, iedrošināt smēķētājus un nesmēķētājus aktīvāk iesaistīties atkritumu apkarošanā, vides sakopšanā, līdzcilvēku izglītošanā** par izsmēķu kaitīgo ietekmi uz vidi. Veidot sadarbību ar Lielo talku – atsvaidzināt lielās talkas ideju, lai piesaistītu jaunus dalībniekus - talciniekus, sponsorus. Lielajā talkā viens no saukļiem var būt tāds, ka katram ir jāpieliek roka pie vēsturiskā piesārņojuma – gadiem uzkrāto izsmēķu savākšanas.